

Jaarverslag 2019

Stichting Pensioenfonds HAL

Rotterdam

Inhoud

Algemene gegevens	3
Samenstelling Bestuur, Directie, Verantwoordingsorgaan, etc.	4
Meerjarenoverzichten van kengetallen en kerncijfers	5
Bestuursverslag	7
Inleiding	8
Bestuur	9
Ontwikkelingen ten aanzien van pensioenen	15
Ontwikkelingen ten aanzien van beleggingen	22
Risicoparagraaf	25
Vooruitzichten	29
Jaarrekening	31
Balans per 31 december 2019	32
Staat van baten en lasten over 2019	34
Kasstroomoverzicht	36
Actuariële en bedrijfstechnische analyse	37
Toelichting op de balans en de staat van baten en lasten	38
Overige gegevens	63
Resultaatbestemming	63
Vaststelling	63
Financiële overeenkomst met sponsor	63
Verslag van het Verantwoordingsorgaan	64
Verslag van de Visitatiecommissie	66
Actuariële verklaring	69
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	71

Algemene gegevens

Stichting Pensioenfonds HAL
Weena 696
3012 CN Rotterdam

Telefoon: 010-2816565
Website: www.pensioenfondshal.nl

Samenstelling Bestuur, Directie, Verantwoordingsorgaan, etc.

Bestuur

Aangewezen door de Raad van Commissarissen van HAL Holding N.V.

A.S. Vink (man, 42) voorzitter periodiek aftredend per 31-12-2023

S.E. Eisma (man, 70) lid periodiek aftredend per 31-12-2021

Gekozen door de pensioengerechtigden

T.M. Lodder (vrouw, 71) lid periodiek aftredend per 31-12-2021

Gekozen door de deelnemers

R.L. de Visser (man, 39) secretaris periodiek aftredend per 31-12-2023

Directie

R. Kers (man, 54) directeur sinds 14-12-2001

T.L. van der Hoeven (man, 58) directeur sinds 03-11-2011

Verantwoordingsorgaan

J.B. van Marwijk Kooij (man, 61) voorzitter periodiek aftredend per 31-12-2021

J.J. de Haan (man, 79) periodiek aftredend per 31-12-2021

C.P. Huurman (man, 80) periodiek aftredend per 31-12-2021

H.E. van der Veen (man, 71) periodiek aftredend per 31-12-2021

T. Dings (man, 27) periodiek aftredend per 31-12-2021

Onafhankelijke Accountant

H.C. van der Rijst

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. te Amsterdam

Adviserend Actuaris

M.W. Heemskerk

Mercer (Nederland) B.V. te Amstelveen

Certificerend Actuaris

R. Kruijff

Willis Towers Watson te Apeldoorn

Meerjarenoverzichten van kengetallen en kerncijfers

	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
DEELNEMERS										
Aantallen										
Deelnemers (actieve)	47	45	44	42	39	41	43	41	42	41
Gewezen deelnemers	139	150	152	170	187	199	213	231	260	297
Ouderdomspensioen	887	907	955	1.005	1.045	1.081	1.116	1.142	1.167	1.175
Nabestaandenpensioen	499	515	526	538	544	554	547	545	535	526
Arbeidsongeschiktheidspensioen	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>Totaal deelnemers</i>	1.573	1.618	1.678	1.756	1.816	1.876	1.920	1.960	2.005	2.040
Bedragen x EUR 1.000										
<i>Pensioenuitkeringen</i>										
Ouderdomspensioen	1.484	1.542	1.668	1.871	2.046	2.166	2.262	2.310	2.365	2.450
Nabestaandenpensioen	1.401	1.405	1.479	1.552	1.586	1.692	1.743	1.799	1.781	1.847
Arbeidsongeschiktheidspensioen	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Afkoop	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Totaal pensioenuitkeringen</i>	2.893	2.950	3.150	3.426	3.635	3.861	4.008	4.112	4.149	4.300
Gratificaties	691	713	741	774	797	820	832	1.268	852	854
<i>Toegekende pensioenaanpassing*</i>	1,73%	1,68%	1,34%	0,36%	0,41%	0,75%	0,90%	2,03%	2,33%	1,38%

* Het Fonds heeft geen verplichting, noch de ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
FINANCIËLE KERNCIJFERS										
Bedragen x EUR 1.000										
Beleggingsopbrengsten										
Directe opbrengsten	1.215	1.233	921	752	927	763	748	1.021	1.182	1.420
Indirecte opbrengsten	17.200	(19.086)	13.253	3.785	8.178	1.586	13.918	13.276	(12.165)	10.570
Vermogensbeheerkosten*	(217)	(212)	(228)	(233)	(241)	(202)	(231)	(4)	(5)	(7)
<i>Totaal beleggingsopbrengsten</i>	18.198	(18.065)	13.946	4.304	8.864	2.147	14.435	14.293	(10.988)	11.983
Performance										
Aandelen	20,98%	-19,27%	15,76%	4,47%	10,54%	2,40%	19,41%	19,67%	-17,45%	15,73%
Obligaties	11,68%	-4,28%	8,17%	4,08%	1,65%	-0,29%	-2,57%	3,65%	7,03%	2,80%
Obligatiefondsen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,31%
Hypothecaire leningen	6,49%	6,48%	5,13%	1,53%	0,94%	2,67%	3,09%	3,71%	3,76%	3,66%
Deposito's en liquide middelen	-0,02%	0,00%	0,05%	0,18%	0,68%	1,17%	1,32%	1,94%	1,90%	1,87%
'Total return'	15,44%	-12,90%	10,68%	3,28%	6,96%	1,66%	12,03%	12,78%	-8,56%	9,84%
Beleggingsportefeuille										
Aandelen	88.735	75.936	90.526	78.085	77.562	84.197	88.007	77.814	65.022	78.770
Obligaties	15.824	14.635	19.142	18.330	28.518	33.706	28.216	34.482	33.997	37.415
Hypothecaire leningen	9.442	9.363	9.215	320	324	329	724	747	728	1.120
Deposito's en liquide middelen	19.460	19.224	22.608	35.597	26.071	10.351	14.307	8.939	14.120	13.255
<i>Totaal beleggingen</i>	133.461	119.158	141.491	132.332	132.475	128.583	131.254	121.982	113.867	130.560
Overige activa en passiva	(112)	(13)	(4)	(282)	(136)	(29)	(132)	48	91	296
Totaal aanwezig vermogen	133.349	119.145	141.487	132.050	132.339	128.554	131.122	122.030	113.958	130.856
Technische voorzieningen	75.121	66.806	66.701	71.901	70.611	69.976	60.679	64.264	61.052	56.871
Stichtingskapitaal en reserves	58.228	52.339	74.786	60.149	61.728	58.578	70.443	57.766	52.906	73.985
Solvabiliteit										
Nominale dekkingsgraad	177%	178%	212%	184%	187%	184%	216%	190%	187%	230%
Beleidsdekkingsgraad	173%	204%	202%	170%	190%	205%				
Reële beleidsdekkingsgraad	140%	168%	165%	141%	156%					
Gemiddelde rekenrente**	0,78%	1,42%	1,54%	1,37%	1,71%	1,90%	2,68%	2,36%	2,68%	3,34%
Minimaal vereist eigen vermogen	4,1%	4,3%	4,2%	4,2%	4,2%	4,1%				
Vereist eigen vermogen	34,7%	38,5%	39,9%	30,3%	27,1%	21,4%				

* Met ingang van het boekjaar 2013 is een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

** Op basis van de rentetermijnstructuur, zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Bestuursverslag

Bestuursverslag

1 Inleiding

Voor u ligt het verslag over het 82^e boekjaar van Stichting Pensioenfonds HAL (het **Fonds**), opgericht op 15 december 1937 en statutair gevestigd te Rotterdam met adres Weena 696, 3012 CN te Rotterdam. Het Fonds is ingeschreven bij het handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41126837.

1.1 Doelstelling

Het Fonds heeft ten doel ter uitvoering van door de werkgever (de **Werkgever**)* overeengekomen pensioenovereenkomsten, het verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden.

1.2 Missie

Het bestuur van het Fonds (het **Bestuur**) zet zich voor deze doelstelling in door een solide financieel beheer te voeren, waardoor de verplichtingen ten opzichte van de belanghebbenden nu en in de toekomst nagekomen kunnen worden tegen voor de Werkgever redelijke kosten.

Het Fonds wil een zo goed mogelijke invulling geven aan de uitvoering van de pensioenovereenkomsten die de Werkgever heeft afgesloten met haar (gewezen) werknemers. De uitvoering van de overeenkomsten dient correct, maatschappelijk verantwoord en zo (kosten)efficiënt mogelijk te geschieden. De ambitie is een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn, dat zijn financiële verplichtingen en ambities nu en in de toekomst waar kan blijven maken.

1.3 Visie / Strategie

Het Fonds tracht deze missie uit te voeren door de opzet van het Fonds zo eenvoudig mogelijk te houden. Dit komt met name tot uitdrukking in de opzet van het beleggingsbeleid, de pensioenregeling en de governance.

De pensioensector staan echter verdere ingrijpende veranderingen te wachten. Deze veranderingen zorgen voor een toename van de complexiteit en onzekerheid, welke het soms lastig kunnen maken onze visie / strategie uit te voeren.

Zowel binnen de huidige als de komende wettelijke kaders streeft het Fonds naar een goede pensioenvoorziening. Communicatie en transparantie acht het Fonds van groot belang teneinde verwachtingen te managen alsook pensioenbewustzijn en betrokkenheid te vergroten. Om onze missie te kunnen uitvoeren en hoge kwaliteit te leveren is sprake van een robuust beleidskader, een goed pensioenfondsbestuur en adequate monitoring van de beheerders van de aandelenfondsen waarin het Fonds heeft geïnvesteerd. Verder werkt het Fonds goed samen met de Werkgever, vertegenwoordigers van de fondsleden, adviseurs en uitvoerende partijen op het gebied van pensioenuitvoering. Daarnaast toetst het Bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.

* Onder het begrip Werkgever zoals gebruikt in dit jaarverslag vallen HAL Holding N.V., HAL Investments B.V. en de toegetroten rechtspersonen van Holland-Amerika Lijn (t/m 31-12-1988).

2 Bestuur

2.1 Bestuur

Governance

Het Fonds heeft een paritair bestuursmodel, met intern toezicht middels jaarlijkse visitatie door een visitatiecommissie (de **Visitatiecommissie**) en met een verantwoordingsorgaan (het **Verantwoordingsorgaan**).

Op 31 december 2019 liep de bestuurstermijn van de heer A.S. Vink af. De heer Vink is voor herbenoeming door de Raad van Commissarissen van HAL Holding N.V. voorgedragen. Het Bestuur heeft deze herbenoeming besproken en de heer Vink voor een termijn van 4 jaar herbenoemd. Van De Nederlandsche Bank (**DNB**) is instemming verkregen voor de herbenoeming van de heer Vink.

Op 31 december 2019 liep de bestuurstermijn van de heer R.L. de Visser af. De heer De Visser is door de deelnemers herkozen en voor herbenoeming voorgedragen. Het Bestuur heeft deze herbenoeming besproken en de heer De Visser voor een termijn van 4 jaar herbenoemd. Van DNB is instemming verkregen voor de herbenoeming van de heer De Visser.

IORP-II eist dat er onafhankelijke functies worden ingericht voor de risicobeheer-, de actuariële- en de interne auditfunctie. Dit zijn de zogenoemde 'sleutelfuncties'. De vereisten waar pensioenfondsen in dit kader aan moeten voldoen, zijn vastgelegd in artikel 143a van de Pensioenwet.

In de bestuursvergadering van 10 december 2018 heeft het Bestuur het voorstel voor invulling van de sleutelfuncties besproken. Dit voorstel is in het voorjaar van 2019 tijdens het periodieke overleg met DNB aan de orde gesteld. In het najaar van 2019 is de opzet van de Actuariële Functie met DNB afgestemd. In het voorjaar van 2020 is de opzet van de Interne Audit Functie en de Risicobeheer Functie met DNB afgestemd. Voor 1 september 2020 zullen de sleutelfunctiehouders voor toetsing bij DNB worden aangemeld.

Bestuursvergaderingen

Het Bestuur kwam gedurende het boekjaar 2019 vijfmaal in vergadering bijeen. Onder meer de volgende onderwerpen kwamen aan de orde:

- de ontwikkelingen in het pensioenlandschap en het pensioenakkoord;
- het vaststellen van de jaarrekening 2018;
- het beleggingsbeleid, waaronder duurzaam beleggen en performance;
- de gevolgen en implementatie van IORP-II;
- de evaluatie van de adviserend actuaris;
- de pensioen- en vermogensbeheerkosten;
- de integrale risicoanalyse en risicohouding;
- de kwetsbaarheidsanalyse;
- de haalbaarheidstoets;
- de toetsing van diverse beleidsstukken;
- de deskundigheidsbevordering en zelfevaluatie;
- de rapportage en evaluatie van de Visitatiecommissie;
- het vaststellen van de pensioenaanpassing per 1 januari 2020;
- het toekennen van een kerstgratificatie;
- de uitvoeringskosten en het budget.

Evaluatie

Het bestuurlijk functioneren is in december 2019 geëvalueerd. Bij deze jaarlijkse evaluatie staat het Bestuur stil bij de wijze van besturen, de manier waarop besluiten tot stand komen en ieders bijdrage daaraan. Zaken die aan de orde komen zijn: het functioneren als team, deskundigheid, integriteit, het besluitvormingsproces en de voorbereiding daarvan. De belangrijkste conclusie uit de evaluatie is dat de bestuursleden unaniem tevreden zijn over het functioneren en de samenwerking zowel binnen het Bestuur als tussen Bestuur en de directie van het Fonds (de **Directie**). Het Bestuur koestert de open en directe cultuur die de evaluatie van het functioneren de facto een continu proces maakt. Men is in het bijzonder verheugd over de inhoudelijkheid van de discussies, de informatievoorziening en voorbereiding en de mogelijkheid om extra vergaderingen in te lassen voor specifieke onderwerpen, zoals het beleggingsbeleid.

Diversiteit

Het Fonds is zich bewust van het belang van diversiteit. Het Fonds streeft naar diversiteit in de samenstelling van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan, zonder concessies te doen aan de eisen voor geschiktheid.

In lijn met de in oktober 2018 herziene Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.9), verstaat het Fonds onder diversiteit het volgende:

- de samenstelling van Bestuur en Verantwoordingsorgaan is complementair en vormt een redelijke afspiegeling van de belanghebbenden;
- in zowel het Bestuur als het Verantwoordingsorgaan hebben ten minste één man en één vrouw zitting; en
- in zowel het Bestuur als het Verantwoordingsorgaan hebben ten minste één lid boven de veertig jaar en één lid onder de veertig jaar zitting.

Bij het ontstaan van een vacature in het Bestuur of het Verantwoordingsorgaan zal het Fonds in het kader van het diversiteitsbeleid het volgende doen:

- bij zowel de oproeping tot kandidaatstelling als in de profielschets wordt de gewenste diversiteit benadrukt;
- bij de werving van kandidaten worden mensen die passen bij de diversiteitsdoelstelling van het Fonds aangemoedigd zich kandidaat te stellen; en
- toetsing van kandidaten gebeurt mede aan de hand van deze doelstelling.

Jaarlijks beoordeelt het Bestuur de stand van zaken en of aanvullende maatregelen nodig zijn. Daarnaast zal het Bestuur de doelstellingen en (effectiviteit van) de ingezette middelen op langere termijn evalueren.

Bij de verkiezing van een nieuw lid van het Verantwoordingsorgaan in 2018 is wel de gewenste diversiteit qua leeftijd, maar nog niet qua geslacht, gerealiseerd. Het Fonds voldoet op dit moment dus nog niet volledig aan de diversiteitskenmerken. Gezien de omvang van de organen van het Fonds en de samenstelling van het deelnemersbestand is het echter niet altijd mogelijk om binnen één orgaan aan alle aspecten van diversiteit invulling te geven. Het Fonds zal zich blijven inspannen om ook binnen het Verantwoordingsorgaan de gewenste diversiteit te bereiken. In 2020 zal hieraan invulling worden gegeven door o.a. aandacht voor dit onderwerp te vragen tijdens de reünie voor de pensioengerechtigden en door individuele gesprekken met potentiële kandidaten.

2.2 Directie en dagelijkse leiding

De dagelijkse leiding van het Fonds wordt gevormd door de Directie. Regelmatig vindt overleg plaats tussen de Directie en het Bestuur. Maandelijks legt de Directie verantwoording af aan het Bestuur door middel van een managementrapportage. De bevoegdheden en taken van de Directie zijn door het Bestuur vastgelegd in een reglement.

2.3 Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur en de Directie van het Fonds hebben in 2019 tweemaal met het Verantwoordingsorgaan vergaderd. Tijdens deze vergaderingen zijn o.a. besproken: de jaarrekening en het jaarverslag over het jaar 2018 en het daarin opgenomen verslag van het Verantwoordingsorgaan, het beleggingsbeleid, het communicatiebeleid, de haalbaarheidstoets, de gewenste diversiteit, de visitatie 2019 en de evaluatie van de Visitatiecommissie en van de accountant en de certificerend actuaaris van het Fonds. Verder hebben de voorzitter en een ander lid van het Verantwoordingsorgaan met enige regelmaat tussentijds overlegd met de Directie over de gang van zaken, in het bijzonder ook over de haalbaarheidstoets, de risicohouding, enkele fondsdocumenten en duurzaam beleggen. Deze aangelegenheden zijn ook in de vergaderingen van het Verantwoordingsorgaan aan de orde gekomen.

2.4 Intern en extern toezicht

Intern toezicht

Na advies van het Verantwoordingsorgaan, heeft het Bestuur in 2014 besloten het intern toezicht in te richten middels een Visitatiecommissie. In het voorjaar van 2018 en 2019 zijn, na advies van het Verantwoordingsorgaan, de leden van de Visitatiecommissie benoemd. In 2019 heeft de Visitatiecommissie met leden van het Bestuur en de Directie, vertegenwoordigers van het Verantwoordingsorgaan, de certificerend actuaaris en de accountant gesproken. In december 2019 heeft de Visitatiecommissie haar bevindingen met het Bestuur en de Directie besproken. Het verslag van de Visitatiecommissie en de reactie van het Bestuur zijn op pagina's 66 tot en met 68 onder de Overige gegevens opgenomen.

De Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.9) beveelt aan dat leden van de visitatiecommissie worden benoemd door het bestuur na *bindende* voordracht van het verantwoordingsorgaan. Het Fonds voldoet hier niet aan. In overleg met het Verantwoordingsorgaan, heeft het Bestuur een gewoon adviesrecht voor het Verantwoordingsorgaan passend bevonden, ook omdat het Verantwoordingsorgaan het Bestuur beter in staat acht om de juiste kandidaten voor de Visitatiecommissie te selecteren. De voorgestelde kandidaten worden door het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan besproken, waarna de opdracht wordt verstrekt.

Het Bestuur heeft in 2019 het functioneren van de Visitatiecommissie geëvalueerd en besproken met het Verantwoordingsorgaan. Het Bestuur zal de uitkomsten van deze evaluatie in 2020 met de Visitatiecommissie delen. Na afloop van de visitatie over 2019 heeft een zelfevaluatie van de Visitatiecommissie plaatsgevonden. De conclusie is dat de Visitatiecommissie de juiste focus heeft en op een goede manier invulling geeft aan haar rol, binnen adequate randvoorwaarden. De Visitatiecommissie concludeert dat het team goed complementair is samengesteld, adequaat wordt voorzien van alle informatie en dat

men in grote openheid opereert, zowel binnen de Visitatiecommissie als in relatie tot de organisatie en overige gremia van het Fonds.

Extern toezicht

Het afgelopen jaar zijn aan het Fonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door DNB geen aanwijzingen aan het Fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld, of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het Fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder. De vermogenspositie van het Fonds is zodanig dat er geen lange- of kortetermijn herstelplan van toepassing is.

2.5 Onafhankelijke accountant en actuaris

Jaarlijks bespreekt de Directie met de onafhankelijk accountant, adviserend actuaris en certificerend actuaris van het Fonds de kwaliteit van de verrichte werkzaamheden.

Het Bestuur heeft in december 2019 het functioneren van de adviserend actuaris geëvalueerd. De Directie heeft de uitkomsten van deze evaluatie met de adviserend actuaris en het Verantwoordingsorgaan besproken. Ook zal het Bestuur de Visitatiecommissie van de uitkomst van deze evaluatie op de hoogte stellen.

2.6 Statuten en reglementen

In het boekjaar zijn de statuten en reglementen van het Fonds niet gewijzigd.

2.7 Klachten en geschillen

Het Fonds heeft een klachten- en geschillenregeling. In zowel 2018 als 2019 heeft het Fonds geen klachten ontvangen. In december 2019 heeft het Bestuur de klokkenluidersregeling van het Fonds aangepast en beschikbaar gesteld op de website van het Fonds.

2.8 Integriteit

Om de integriteit te bewaken worden aan leden van het Bestuur, leden van de Directie en medewerkers van het Fonds hoge eisen gesteld. Deze eisen betreffen niet alleen integriteit, maar ook ervaring, opleiding en achtergrond. Alle betrokkenen zijn gehouden aan de gedragscode van het Fonds (de **Gedragscode**). De Gedragscode bevat o.a. gedragsregels op het gebied van belangenverstremgeling en een klokkenluidersregeling. Het Fonds wil (de schijn van) vermenging van zakelijke en privébelangen voorkomen. Dit alles draagt bij aan de integriteit van het Fonds en bestendigt het vertrouwen van belanghebbenden en derden in het Fonds. Een door het Fonds aangestelde Centrale Functionaris houdt hierop toezicht.

Met betrekking tot de naleving van de Gedragscode in zowel 2018 als 2019 zijn geen afwijkingen geconstateerd.

De in oktober 2018 herziene Code Pensioenfondsen (zie hierna onder 2.9) beveelt aan dat, naast de hiervoor genoemde betrokkenen, leden van het Verantwoordingsorgaan en van de Visitatiecommissie zich eveneens aan de Gedragscode houden. Dit is een verscherping ten opzichte van de tot oktober 2018 geldende versie van de Code

Pensioenfondsen, waarin beide organen niet onder de Gedragscode vielen. Het Bestuur heeft in december 2019 een specifieke gedragscode voor het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie vastgesteld. Naleving van deze gedragscode zal jaarlijks door de Centrale Functionaris worden getoetst.

2.9 Governance

In 2019 heeft het Bestuur onder andere de volgende acties ondernomen op het gebied van de governance van het Fonds:

- Het Bestuur heeft over het boekjaar 2018 verantwoording afgelegd aan het Verantwoordingsorgaan. In het jaarverslag 2018 heeft het Verantwoordingsorgaan verslag gedaan van haar bevindingen.
- Eind 2019 heeft de Visitatiecommissie haar visitatie afgerond. Het Bestuur en de Visitatiecommissie hebben daarna het conceptrapport besproken. Vervolgens is het conceptrapport in december 2019 met het Verantwoordingsorgaan besproken. Hierna heeft de Visitatiecommissie aan zowel Bestuur als Verantwoordingsorgaan het definitieve rapport verstrekt. In dit jaarverslag 2019 heeft de Visitatiecommissie verslag gedaan van haar bevindingen en geven het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan hun reactie op dit verslag.
- Het Bestuur heeft een aantal beleidsdocumenten beoordeeld en waar nodig aangepast, waaronder het reglement Verantwoordingsorgaan, een klokkenluidersregeling, een gedragscode voor het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie en het communicatieplan.
- Het Bestuur heeft een zelfevaluatie verricht.

In oktober 2018 is een nieuwe versie van de Code Pensioenfondsen gepubliceerd (de **Code**). Deze Code is door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid opgesteld. Het doel van de Code is dat belanghebbenden er vertrouwen in kunnen hebben dat de pensioenfondsen het aan hen toevertrouwde geld goed beheren en de belangen van alle betrokkenen evenwichtig afwegen. De Code beoogt de verhoudingen binnen het pensioenfonds en de communicatie met de belanghebbenden transparanter te maken en bij te dragen tot het versterken van goed pensioenfondsbestuur.

Het Bestuur heeft een analyse gemaakt van de inhoud van de Code en legt in dit jaarverslag volgens het pas-toe of leg-uit principe verantwoording af over de naleving van deze Code. Over de in de Code opgenomen normen waaraan het Fonds voldoet, wordt niet expliciet gerapporteerd. De Visitatiecommissie heeft de naleving en toepassing van de Code in de uitoefening van haar taak betrokken. De Visitatiecommissie merkt hier het volgende over op: "Het Bestuur leeft de normen van de Code pensioenfondsen na of geeft gemotiveerd aan waarom van een norm wordt afgeweken. Hier zijn geen bijzonderheden uit naar voren gekomen. In het jaarverslag wordt hierover gerapporteerd. De nieuwe Code Pensioenfondsen zal in de jaarverslaggeving over 2019 worden verwerkt."

Voor institutionele beleggers geldt als principe dat zij onder andere jaarlijks hun beleid publiceren ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht op aandelen die zij houden in beursgenoteerde vennootschappen en dat zij verslag doen van de uitvoering van dit beleid. De investeringen van het Fonds in Nederlandse beursgenoteerde aandelen vindt momenteel geheel plaats via aandelenfondsen. Als gevolg hiervan heeft het Fonds geen aandeelhoudersrechten in beursgenoteerde Nederlandse ondernemingen. Indien het Fonds in de toekomst wel directe belangen zal houden in Nederlandse beursgenoteerde aandelen, zal het Bestuur zich tijdig over het te voeren beleid buigen.

2.10 Communicatiebeleid

Het Fonds hecht veel waarde aan direct contact met de fondsleden. Gezien de omvang van het Fonds is dit ook goed mogelijk. Zo kunnen fondsleden met hun vragen telefonisch terecht bij de Directie, worden deelnemers bijvoorbeeld bij in- en uitdiensttreding door de Directie uitgenodigd voor een persoonlijk pensioengesprek en is er veelvuldig contact met de fondsleden tijdens de door het Fonds georganiseerde bijeenkomsten. Van deze mogelijkheden tot contact wordt door de fondsleden veelvuldig gebruik gemaakt. Het Fonds heeft het communicatiebeleid na advies van het Verantwoordingsorgaan vastgelegd in een communicatieplan.

Onze uitgangspunten houden rekening met bepalingen in de Pensioenwet en de eisen die de toezichthouder stelt. De belangrijkste communicatiedoelstellingen zijn: deelnemergericht communiceren, pensioenbewustzijn bij de deelnemers vergroten en verantwoording afleggen over beleid en uitvoering. Hierbij worden zowel de deelnemers, de gewezen deelnemers als de pensioengerechtigden betrokken.

Het Fonds spant zich in om in de communicatiebehoefte van alle doelgroepen te voorzien. Het Fonds gebruikt hiervoor onder andere de volgende communicatiemiddelen:

- Website: www.pensioenfondshal.nl met o.a. jaarverslagen, reglementen, statuten, ABTN en Verklaring beleggingsbeginselen;
- Uniform Pensioenoverzicht;
- Pensioenregister;
- Pensioen1-2-3 en Pensioenvergelijker;
- Individuele gesprekken en correspondentie;
- Presentaties tijdens bijeenkomsten.

De Code benoemt dat het Bestuur de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen tenminste elke drie jaar meet. Het Fonds meet de effectiviteit niet expliciet, maar uit de ontvangen reacties van fondsleden op de diverse communicatiemiddelen blijkt dat deze begrijpelijk en effectief zijn.

In 2019 is het communicatiebeleid door het Bestuur geëvalueerd en op een aantal punten aangepast. Het Verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd op de voorgestelde aanpassingen. In 2019 lag de nadruk van het communicatiebeleid op het up-to-date houden van de website, het ontwikkelen van een portal voor Bestuur en Directie en de aanpassingen als gevolg van het communiceren in scenario's met behulp van de Uniforme Reken Methodiek.

2.11 Uitbesteding

Het Bestuur heeft de volgende werkzaamheden uitbesteed: toegang tot de Gemeentelijke Basisadministratie en ondersteunende administratieve diensten. Het Bestuur en/of de Directie hebben diverse malen overleg gevoerd met de uitvoeringsorganisaties over de dienstverlening. Daarnaast zijn er op grond van de ontvangen interne beheersingsrapportages aanvullende vragen gesteld aan de uitvoeringsorganisaties over bepaalde aspecten van de kwaliteit van de beheersmaatregelen. Het Bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het Fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het Bestuur dit onderdeel van de afspraken bij de uitbestedingsovereenkomst of zorgt het

Fonds ervoor dat zij voldoende zicht heeft op de beloningsstructuur bij de partijen aan wie taken worden uitbesteed.

3 Ontwikkelingen ten aanzien van pensioenen

3.1 Financiële positie van het Fonds

Voor pensioenfondsen is het Financieel Toetsingskader (**FTK**) van toepassing. De volgende elementen hebben invloed op de de financiële positie van het Fonds:

- Ultimate Forward Rate (**UFR**) methode;
- Beleidsdekkingsgraad; en
- Vereist eigen vermogen (**VEV**).

Per 31 december 2019 bedraagt de UFR 2,1% (2018: 2,3%) en de gemiddelde rekenrente waar tegen de verplichtingen zijn gediscoteerd 0,78% (2018: 1,42%).

Voor beleidsmatige besluiten die zijn gebaseerd op de financiële positie van het Fonds is onder het FTK de beleidsdekkingsgraad van het Fonds de maatstaf. Deze beleidsdekkingsgraad wordt vastgesteld op basis van het gemiddelde van de dekkingsgraden van de voorafgaande 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad van het Fonds bedraagt ultimo 2019: 172,9% (ultimo 2018: 204,1%).

Onder het FTK is het VEV het vermogen dat hoort bij de zogeheten evenwichtssituatie van het Fonds. In die evenwichtssituatie is het eigen vermogen zodanig vastgesteld dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% wordt voorkomen dat het Fonds binnen één jaar over minder middelen beschikt dan nodig om te kunnen voldoen aan de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Met andere woorden, de kans dat het Fonds zich één jaar later in een situatie van onderdekking bevindt, is kleiner dan of gelijk aan 2,5%.

Het (minimale) VEV wordt berekend met gebruikmaking van een standaardmodel. De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat voor het Fonds – net zoals ieder ander pensioenfonds – de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen van het Fonds, fluctueren ze in de loop van de tijd. De buffers worden door het Fonds berekend met behulp van deze standaardtoets, die is aangepast om rekening te kunnen houden met actief beheer (door het Fonds gekozen voor een deel van de aandelenbeleggingen). Het Bestuur acht deze aangepaste standaardtoets toereikend voor het Fonds. Hierbij wordt voor de samenstelling van de beleggingen uitgegaan van de strategische procentuele assetmix in de evenwichtssituatie.

Het VEV op basis van de standaardtoets bedraagt ultimo 2019 EUR 26.105.000 (2018: EUR 25.713.000). In percentages bedraagt het VEV ultimo 2019: 34,7% (2018: 38,5%). Het feitelijke eigen vermogen van het Fonds bedraagt ultimo 2019 EUR 58.227.570 (2018: EUR 52.339.406). Dit betekent dat het Fonds ultimo 2019 voldoet aan de solvabiliteitstoets.

Het VEV en het feitelijke eigen vermogen zijn ultimo 2019 hoger dan ultimo 2018, met name als gevolg van de gestegen waarde van de zakelijke waarden.

3.2 *Pensioenaanpassingen*

Het Fonds heeft geen verplichting, noch de ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

Per 1 januari 2019 werden de ingegane pensioenen en premievrije aanspraken van gewezen deelnemers verhoogd met 1,68%. Per 1 januari 2020 werd een verhoging van 1,73% doorgevoerd. Deze verhoging is reeds in de Technische voorzieningen per 31 december 2019 verantwoord.

3.3 *Pensioenuitkeringen*

De pensioenuitkeringen over 2019 bedroegen EUR 2.892.585 versus EUR 2.950.580 in het jaar ervoor, een daling met 2,0%. Deze daling is de resultante van enerzijds de toeslagen per 1 januari 2019 en anderzijds de wijziging van het aantal pensioengerechtigden en hun uitkeringen. Het Fonds streeft ernaar de uitkeringen rond de 20ste van iedere maand te verrichten. In 2019 zijn alle betalingen tijdig verricht.

In 2019 zijn er extra inspanningen gedaan om de pensioengerechtigden van niet-opgevraagde pensioenen van de afgelopen 10 jaar te vinden. Dit heeft geresulteerd in de ingang van 5 pensioenuitkeringen en een nabetaling van EUR 64.387. Deze extra uitkeringen zijn in de hierboven genoemde bedragen opgenomen.

Tevens heeft het Bestuur besloten om eind 2019 aan alle pensioengerechtigden een bruto gratificatie van EUR 500 (2018: EUR 500) toe te kennen. De totale kosten hiervan bedroegen EUR 691.000 (2018: EUR 713.000).

Ten slotte heeft het Bestuur besloten om eind 2019 aan alle pensioengerechtigden een kerstpakket te geven. De totale kosten hiervan bedroegen EUR 136.030 (2018: EUR 139.133).

3.4 *Pensioenverplichtingen*

Onder het FTK dienen de verplichtingen gewaardeerd te worden tegen de marktrente. Tevens dient er bij de vaststelling van de verplichtingen rekening te worden gehouden met de ontwikkeling van de levensverwachtingen.

Het Fonds hanteert sinds ultimo 2018 de Prognosetafel AG2018. Hierdoor hanteert het Fonds de meest recente verzekeringstechnische grondslagen en de voorzienbare trend in overlevingskansen.

Uit onderzoek blijkt dat sterfte onder een populatie van pensioenfondsen in het algemeen lager ligt dan de sterfte van de gehele bevolking. De levensverwachting is hoger. In verband hiermee past het Fonds een correctie toe op de prognosetafels. In oktober 2019 is door Mercer een geactualiseerd en verfijnd model (Mercer-model 2019) beschikbaar gekomen, waarbij op basis van geactualiseerde en nauwkeurigere gegevens van het CBS een betere inschatting mogelijk is geworden. Het Bestuur heeft hierop door Mercer een onderzoek laten uitvoeren naar de ervaringssterfte die het best past bij de karakteristieken van de eigen fondspopulatie. Het Bestuur heeft naar aanleiding van dit onderzoek besloten fondsspecifieke correcties op basis van het Mercer-model 2019 (inkomensklasse

“Hoog”) met ingang van 31 december 2019 toe te passen. Toepassing van het Mercer-model 2019 heeft een verlagend effect op de Technische voorzieningen ultimo 2019 van EUR 927.202.

In 2018 heeft het Fonds de toereikendheid van de voorziening pensioenuitvoeringskosten onderzocht. Dit onderzoek geeft aan dat de voorziening voldoende is om de huidige pensioenverplichtingen af te wikkelen. De methodiek voor de bepaling van deze voorziening is gehandhaafd.

Eind 2019 / begin 2020 heeft het Fonds onderzoek gedaan naar een aantal grondslagen, namelijk de gehuwdheidsfrequentie, het leeftijdsverschil man/vrouw en de fictie voor de geboortedatum. Uit dit onderzoek is gebleken dat de aannames die het Fonds gebruikt nog steeds voldoen.

In het najaar van 2017 heeft het Fonds een Asset-Liability Management-studie (ALM) laten uitvoeren. In deze studie zijn een aantal varianten op het beleggingsbeleid doorgerekend teneinde inzicht te krijgen in de kansen op opbouw- en rechtenkorting en de kans op premiebetaling door de Werkgever. Deze uitkomsten zijn besproken met de Werkgever, werknemers en het Verantwoordingsorgaan. Op basis van deze gesprekken heeft het Bestuur de risicohouding van het Fonds als volgt vastgesteld:

- Kans op korting van de pensioenaanspraken: minder dan 1,5%
- Kans op opbouwkorting actieven: minder dan 1,5%
- Kans op premiebetaling door Werkgever: minder dan 9,0%

Het Bestuur heeft het beleggingsbeleid van het Fonds in lijn gebracht met de aldus vastgestelde risicohouding.

In het FTK is de (aanvangs)haalbaarheidstoets geïntroduceerd. Deze wettelijk verplichte toets tracht inzicht te geven in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's daarvan. De (aanvangs)haalbaarheidstoets wordt uitgevoerd op basis van voorgeschreven uniforme scenario's en de uitkomsten betreffen een gemiddelde over een periode van 60 jaar.

Het Fonds heeft in 2015 een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. De aanvangshaalbaarheidstoets moet daarna worden uitgevoerd bij iedere significante wijziging. In deze aanvangshaalbaarheidstoets is getoetst of het pensioenresultaat van de op dat moment geldende pensioenregeling in overeenstemming is met de ambitie (risicohouding) en binnen de kritische grenzen blijft. Deze ambitie en kritische grenzen voor het pensioenresultaat zijn door het Bestuur vastgesteld.

Vervolgens dient jaarlijks een haalbaarheidstoets uitgevoerd te worden en dienen de resultaten voor 1 juli aan de toezichthouder, DNB, gemeld te worden. De resultaten worden voor deze datum door het Bestuur met het Verantwoordingsorgaan besproken. Het Fonds treedt in overleg met de stakeholders indien de resultaten lager dan de door het Bestuur vastgestelde ondergrenzen zijn. In overleg met de stakeholders wordt dan bepaald of nadere maatregelen nodig of wenselijk zijn. Ook in 2019 is een haalbaarheidstoets uitgevoerd en zijn de resultaten gemeld en besproken zoals hiervoor vermeld.

Vanwege de complexiteit van de uitgevoerde berekeningen en het feit dat het Bestuur van mening is dat pensioencommunicatie op basis van deze haalbaarheidstoets niet het geëigende instrument is, zal het Bestuur in dit verslag niet cijfermatig op de toets ingaan.

De belangrijkste bevinding uit de aanvangshaalbaarheidstoets en de jaarlijkse haalbaarheidstoets is dat het pensioenresultaat van het Fonds binnen de eigen ambitie en kritische grenzen blijft.

Dit betekent dat:

- Het verwachte pensioenresultaat op voor het Fonds boven de hiervoor geldende ondergrens blijft;
- Het premiebeleid van het Fonds over een horizon van 60 jaar realistisch en haalbaar is;
- Het pensioenresultaat van het Fonds in een slechtweersscenario niet te veel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat van het Fonds.

Het Bestuur heeft hiermee, ook in 2019, geconstateerd dat aan de eisen van de toets is voldaan. De haalbaarheidstoets heeft geen aanleiding gegeven tot aanpassing van het beleid of bijstelling van de doelstellingen, ambities of risicohouding die ten grondslag liggen aan de door het Fonds uitgevoerde pensioenregeling.

3.5 *Herverzekeringen*

Het overlijdensrisico van de deelnemers uit hoofde van de pensioenregeling wordt op risicobasis herverzekerd. Hierbij wordt geen eigen risico, het zogenaamde eigen behoud, gehanteerd. Het in 2019 totaal herverzekerde kapitaal bedroeg EUR 22.004.000 (2018: EUR 24.379.000).

Het risico in verband met het ANW-hiaat is herverzekerd in de vorm van risicokapitalen. Hierbij wordt geen eigen behoud gehanteerd. Het totaal verzekerde kapitaal bedroeg in 2019 EUR 7.555.000 (2018: EUR 7.847.000).

Het risico met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidspensioen wordt op risicobasis herverzekerd. Hierbij wordt geen eigen behoud gehanteerd. Het totaal herverzekerde jaarlijkse arbeidsongeschiktheidspensioen in het boekjaar 2019 bedroeg EUR 2.615.000 (2018: EUR 2.596.000).

Het risico van premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid wordt op risicobasis herverzekerd. Hierbij wordt geen eigen behoud gehanteerd. Het totaal herverzekerde kapitaal in het boekjaar 2019 bedroeg EUR 14.807.000 (2018: EUR 13.903.000).

Eind 2019 zijn er geen zieke werknemers waarvoor op grond van de ABTN een IBNR (Incurred But Not Reported) -voorziening moet worden opgenomen.

3.6 *Actuarieel verslag*

Het actuariële resultaat van het Fonds over het boekjaar 2019 van EUR 5.888.164 (2018: EUR (22.446.252)) kan als volgt worden toegelicht. Het resultaat op beleggingen in 2019 bedroeg EUR 18.197.963 (2018: EUR (18.065.341)).

In de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur, die voor het vaststellen van de pensioenverplichtingen wordt gehanteerd, is de zogenoemde UFR ingevoerd. Het toepassen van de UFR heeft ten opzichte van de marktrente een verlagend effect op de Technische voorzieningen ultimo 2019 van circa EUR 4.438.000 (2018: circa EUR 1.862.000). Per 31 december 2019 bedroeg de UFR 2,1% (2018: 2,3%). Voor alle looptijden van de verplichtingen ligt de rentetermijnstructuur na toepassing van de UFR lager dan die ultimo 2018. Per saldo heeft de renteverandering een verhogend effect gehad op de Technische voorzieningen van EUR 10.078.989 (2018: EUR 2.780.081).

De duration van de pensioenverplichtingen bedraagt eind 2019: 20,03 (2018: 18,56). Bij deze duration hoort een gemiddelde rekenrente van 0,78% (2018: 1,42%).

Aangezien in de praktijk de realisaties afwijken van de vooraf gemaakte inschattingen, ontstaan resultaten voor het Fonds. Het totale resultaat op de gehanteerde grondslagen in 2019 bedroeg EUR 939.349 (2018: EUR 1.407.679). In 2019 is het positieve resultaat onder andere ontstaan door de aanpassing van de ervaringssterfte van EUR 927.202. Daarnaast was er in 2019 een positief resultaat op overlevingsgrondslagen van EUR 81.546 (2018: EUR 652.279).

Premie

Tussen Werkgever en het Fonds is een uitvoeringsovereenkomst gesloten. Deze uitvoeringsovereenkomst is in december 2018 aangepast. De belangrijkste wijziging betrof de extra opslag in de premie ingeval het Fonds een negatief resultaat op kosten behaalt.

Met betrekking tot de premiebetaling is hierin het volgende overeengekomen:

- De Werkgever betaalt de kostendekkende premie, berekend op basis van een gedempte rekenrente van 4%.
- Indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in een mechanisme van premiekorting.
- Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in extra premiestortingen door de Werkgever.
- De Werkgever is bevoegd de feitelijk af te dragen premie te maximeren op 30% van de (gemaximeerde) pensioengevende salarissom van de deelnemers aan de pensioenregeling.

	2019	2018
	EUR	EUR
Kostendekkende premie	1.760.968	1.416.414
Gedempte kostendekkende premie	818.765	741.198

Voor de jaren 2018 en 2019 is aan de Werkgever conform de uitvoeringsovereenkomst geen premie in rekening gebracht.

Uitvoeringskosten

De Pensioenfederatie heeft aanbevelingen opgesteld voor de transparantie van uitvoeringskosten van Pensioenfondsen. De uitvoeringskosten bestaan uit de kosten voor pensioen- en vermogensbeheer. Om de uitvoeringskosten van het Fonds te berekenen,

zijn de uitgangspunten van de Pensioenfederatie gehanteerd. Om een beter inzicht te geven in de kosten en daarmee invulling te geven aan deze nadere aanbevelingen, wordt een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

Pensioenbeheer

De kosten van het Fonds voor pensioenbeheer bedroegen in 2019 EUR 214.593 (2018: EUR 210.209). Op basis hiervan zijn de kosten per deelnemer EUR 146 (2018: EUR 138), waarbij het aantal deelnemers is gesteld als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Bepalen we de kosten per deelnemer op basis van alle fondsleden, dan zijn de kosten per deelnemer EUR 133 (2018: EUR 125).

De forse kostenstijging ten opzichte van de jaren vóór invoering van het FTK is met name het gevolg van de kosten van de Visitatiecommissie van EUR 23.263 (2018: EUR 22.470) en de stijging van de kosten voor de accountant, de actuariële advisering en de actuariële certificering tengevolge van onder andere toegenomen rapportagevereisten, risicohouding, haalbaarheidstoets, ALM-studie en de implementatie van IORP-II, van in totaal EUR 162.592 (2018: EUR 157.550). Het Bestuur verwacht dat een groot deel van deze kostenstijging structureel van aard is door de voortdurende toename van eisen die de toezichhouders stellen. Daarnaast wordt het effect op de kosten per deelnemer versterkt door de daling van het aantal fondsleden.

Uit het door LCP Netherlands in september 2019 gepubliceerde rapport inzake uitvoeringskosten, blijkt dat de gemiddelde kosten voor pensioenbeheer over 2018 van de Nederlandse pensioenfondsen EUR 106 (2017: EUR 109) per deelnemer bedroegen. Exclusief de twee grootste Nederlandse pensioenfondsen, bedroegen de gemiddelde kosten voor pensioenbeheer EUR 132 (2017: EUR 136) per deelnemer. Voor de categorie pensioenfondsen met een aantal deelnemers tussen de 1.000 en 10.000, bedroegen de gemiddelde kosten voor pensioenbeheer EUR 344 (2017: EUR 338) per deelnemer.

Het Bestuur is van mening, dat gezien het hoge serviceniveau aan de fondsleden en de relatief goede kwaliteit van de pensioenadministratie, de kosten per deelnemer van het Fonds gerechtvaardigd zijn.

Vermogensbeheer

De kosten van het vermogensbeheer bedroegen in 2019 EUR 902.225 (2018: EUR 1.014.555). Van deze kosten is een bedrag van EUR 216.686 (2018: 212.396) door het Fonds apart verantwoord in de staat van baten en lasten. Een bedrag van EUR 685.539 (2018: EUR 802.159) betreft de kosten die gemaakt zijn in de aandelenfondsen waarin belegd wordt. Deze kosten zijn gesaldeerd met de indirecte beleggingsopbrengsten. De kosten voor vermogensbeheer bedragen in 2019: 0,71% (2018: 0,76%) van het gemiddeld belegd vermogen.

Beheerkosten

Onder de beheerkosten vallen de beheervergoeding die voor het beheer van de beleggingen, wordt betaald aan beheerders, welke is gebaseerd op de voor het Fonds geïnvesteerde bedragen, het bewaarloon, door het Fonds gemaakte kosten en overige kosten.

In 2019 bedroegen de totale beheerkosten EUR 902.225 (2018: EUR 1.014.555). Op jaarbasis is dit in 2019: 0,71% (2018: 0,76%) van het gemiddeld belegd vermogen.

Prestatieafhankelijke vergoedingen

Met de beheerder van het aandelenfonds met een actieve beleggingsstrategie is in 2002 een prestatieafhankelijke vergoeding volgens het zogenaamde “high watermark”-principe overeengekomen. Zowel in 2018 als in 2019 was uit hoofde van deze afspraak en de behaalde beleggingsresultaten geen prestatieafhankelijke vergoeding verschuldigd.

Transactiekosten

Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om beleggingstransacties te realiseren. Dit zijn geen kosten die aan de beheerders ten goede komen, maar die bijvoorbeeld aan de betreffende beurs of aan een broker moeten worden betaald. De kosten vormen een lastige categorie om goed te kunnen onderscheiden, omdat ze vaak impliciet onderdeel zijn van de prijs waartegen een transactie tot stand komt. Uit de analyse over 2019 is gebleken, dat de geschatte transactiekosten EUR 16.835 (2018: EUR 19.731) bedragen. Dit is circa 0,01% (2018: 0,01%) van het gemiddeld belegd vermogen.

De uitsplitsing van de vermogensbeheerkosten is als volgt:

	Beheerkosten		Prestatieafhankelijke vergoedingen		Transactiekosten	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018
Aandelen	0,98%	1,06%	-	-	0,01%	0,02%
Vastrentende waarden	0,20%	0,19%	-	-	-	-
Totaal	0,71%	0,76%	-	-	0,01%	0,01%

Uit het door LCP Netherlands in september 2019 gepubliceerde rapport inzake uitvoeringskosten, blijkt dat in 2018 de kosten voor vermogensbeheer van de Nederlandse pensioenfondsen gemiddeld 0,47% (2017: 0,48%) en de transactiekosten gemiddeld 0,09% (2017: 0,10%) bedroegen. Hierbij merken wij op dat het Fonds een hogere allocatie naar aandelen heeft dan het gemiddelde Nederlandse pensioenfonds.

Het Bestuur is van mening dat de hoogte van de vermogensbeheerkosten belangrijk is, maar dat dit niet het enige criterium is. Het Fonds heeft er bijvoorbeeld voor gekozen om een deel van de aandelenportefeuille te beleggen in een aandelenfonds met een actieve beleggingsstrategie. Hier zijn hogere kosten aan verbonden, maar op langere termijn verwacht het Bestuur dat deze keuze extra rendement oplevert. Voor andere beleggingen heeft het Bestuur juist gekozen voor een buy-and-hold aanpak, waardoor de vermogensbeheer- en transactiekosten juist zo laag mogelijk worden gehouden. De door het Bestuur voorgenomen wijzigingen in het aandelenbeleggingsbeleid van het Fonds (zie verder onder 4.1) zullen naar verwachting resulteren in lagere vermogensbeheerkosten.

4 Ontwikkelingen ten aanzien van beleggingen

4.1 Algemeen

Het beleggingsbeleid van het Fonds wordt vastgesteld door het Bestuur. Het beleggingsbeleid is vastgelegd in de Verklaring beleggingsbeginselen. Dit beleid wordt tijdens de bestuursvergaderingen geëvalueerd en zo nodig aangepast.

De basis van het beleggingsbeleid vormt de benodigde vijftienjarige cashflow voor de geprognoseerde reële uitkeringen en kosten plus EUR 15 miljoen. Deze cashflow wordt gedekt door de aflossingen en interestbetalingen op de obligatieportefeuille, hypotheek en de tegoeden uit hoofde van deposito's, direct opvraagbare spaartegoeden en overige liquide middelen. De grootte van deze benodigde cashflow per het begin van het boekjaar is leidend ten aanzien van de normverdeling voor de vastrentende waarden.

De verdeling van de beleggingsportefeuille per 31 december 2019 en 2018 is als volgt:

	2019	2018
Aandelen	66,5%	63,7%
Obligaties	11,9%	12,3%
Hypothecaire leningen	7,1%	7,9%
Deposito's, spaartegoeden en liquide middelen	14,6%	16,1%
Overige activa en passiva	-/-0,1%	-%

In 2019 heeft het Bestuur het aandelenbeleggingsbeleid geëvalueerd. Deze evaluatie heeft in de volgende voorgenomen wijzigingen geresulteerd:

- Herallocatie van een deel van de geïnvesteerde bedragen in het actief beheerde aandelenfonds naar het passief beheerde aandelenfonds. De huidige verdeling van circa 60% actief / 40% passief wordt aangepast naar circa 50% actief / 50% passief.
- Het huidige passieve aandelenfonds, dat de MSCI EMU-index volgt, zal vervangen worden door een aandelenfonds dat de FTSE Developed World ESG-index volgt.
- Het thema verantwoord beleggen wordt verder vormgegeven. De details vindt u onder het kopje "Verantwoord beleggen".

Het Bestuur heeft de resultaten van de evaluatie en de voorgenomen wijzigingen besproken met de Werkgever en het Verantwoordingsorgaan.

Deze voorgenomen wijzigingen zullen naar verwachting in het eerste halfjaar van 2020 worden geïmplementeerd.

Om de beleggingen in lijn te brengen met de benodigde vijftienjarige cashflow is in 2019 een wijziging in het belang in aandelen doorgevoerd.

De stijging in het belang in aandelen is toe te schrijven aan het saldo van de desinvesteringen in aandelenfondsen en de koersstijgingen op de aandelenmarkten in 2019.

De stijging in het belang in hypothecaire leningen is toe te schrijven aan het saldo van de bijgeschreven interest op de hypothecaire lening aan Stichting HAL Wonen en de

aflossingen op de overige hypothecaire leningen.

De spaartegoeden en liquide middelen zijn gestegen door het saldo van de betaling van pensioenen en kosten en de inkomsten uit aflossingen van hypotheek, desinvestering in aandelenfondsen en interestbetalingen op de vastrente waarden en hypotheek.

Maandelijks rapporteert de Directie aan het Bestuur omtrent de uitvoering van het beleggingsbeleid en tijdens de bestuursvergaderingen wordt hier een verdere toelichting op gegeven. Ieder kwartaal wordt verslag uitgebracht aan DNB over de samenstelling en de wijzigingen in de beleggingsportefeuille als ook over de behaalde resultaten.

In het kader van de monitoring hebben leden van het Bestuur en de Directie periodiek overleg gevoerd met de beheerders van de aandelenfondsen waarin het Fonds heeft geïnvesteerd. In dit overleg is uitvoerig stil gestaan bij de resultaten van en de dienstverlening door deze beheerders.

Verantwoord beleggen

Aan verantwoord beleggen - ook wel **ESG** (dit staat voor *Environment, Social, Governance*) of duurzaam beleggen genoemd - wordt onder meer invulling gegeven door uitsluiting van ondernemingen die betrokken zijn bij de productie, distributie of andere activiteiten rondom cluster munitie. De uitsluitingslijst is in 2019 geactualiseerd. Het Fonds ontvangt ten minste ieder kwartaal een overzicht van de individuele aandelen in de betreffende aandelenfondsen. De Directie toetst deze overzichten aan de hand van de uitsluitingslijst. Gedurende 2019 heeft de Directie geen beleggingen geconstateerd in ondernemingen die op de uitsluitingslijst staan.

Zoals hierboven uiteengezet heeft het Bestuur daarnaast in 2019 het thema verantwoord beleggen in bredere zin betrokken in de evaluatie van het beleggingsbeleid. Dit heeft geleid tot een verdere invulling van verantwoord beleggen. Het Bestuur is van mening dat een fundamentele analyse van een onderneming waarbij ESG betrokken wordt, de beste manier is om een onderneming op duurzaamheid te kunnen beoordelen. Dit is in praktijk precies het terrein waarop een beheerder van een actief aandelenfonds zijn vaardigheden kan tonen. Voor een passief aandelenfonds kan, gezien de beperkte omvang van de beleggingen van het Fonds hierin, slechts aangesloten worden bij een standaard index die het best overeenkomt met de wensen over ESG van het Fonds.

Deze evaluatie heeft geleid tot de volgende richtlijnen voor de invulling van verantwoord beleggen. Deze invulling zal in de loop van 2020 gerealiseerd worden.

Voor het passieve aandelenfonds:

- Uitsluiting van ondernemingen die betrokken zijn bij de productie, distributie of andere activiteiten rondom wapens of tabak, en op basis van het zogenaamde VN-pact.
- Beïnvloeding/engagement via Investment Stewardship.

Voor het actieve aandelenfonds:

- De beheerder moet met gezond verstand ESG c.q. duurzaamheid bij zijn analyses betrekken en het Fonds daar regelmatig expliciet over rapporteren.
- Uitsluiting van van ondernemingen die betrokken zijn bij de productie, distributie of andere activiteiten rondom wapens of tabak, en op basis van het VN-pact.

Het beleggingsbeleid van het Fonds wordt regelmatig met de belanghebbenden besproken en uit deze gesprekken zijn nog geen expliciete, eenduidige wensen ten aanzien van verantwoord beleggen naar voren gekomen. Hieruit concludeert het Bestuur dat er onder de belanghebbenden draagvlak bestaat voor het tot nu toe gevoerde beleggingsbeleid. De voorgenomen invulling van verantwoord beleggen is vooraf met de Werkgever en het Verantwoordingsorgaan besproken. Dit beleid zal in 2020 ook aan de fondsleden gecommuniceerd worden, ten einde draagvlak te behouden c.q creëren en de wensen met betrekking tot dit onderwerp verder te inventariseren.

Het Bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van de beheerders niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het Fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het Bestuur dit onderdeel van de afspraken in de beheerovereenkomst of via de aandeelhouderspositie van het Fonds in het betreffende aandelenfonds.

4.2 Aandelen

In het jaar 2019 hebben de door het Fonds gevolgde aandelenmarkten een positief resultaat laten zien. De door het Fonds gebruikte benchmark, de MSCI EMU-index, heeft over 2019 een performance behaald van 25,47% (2018: -/12,71%). De performance van de aandelenportefeuille van het Fonds (na kosten) bedroeg 20,98% (2018: -/19,27%).

4.3 Obligaties

De performance van onze obligatieportefeuille (na kosten) bedroeg 11,68% (2018: -/4,28%) tegenover 3,35% (2018: 2,29%) voor de door ons gebruikte benchmark, de 7- tot 10-jarige Nederlandse Staatsleningen.

4.4 Hypothecaire leningen

In het verslagjaar zijn geen nieuwe hypothecaire leningen verstrekt. Het aantal uitstaande hypothecaire leningen bedraagt ultimo 2019: 3 (2018: 3).

De hypothecaire leningen hebben een rendement (na kosten) van 6,49% (2018: 6,48%) behaald tegenover 9,05% (2018: 5,56%) voor de door ons gebruikte benchmark, het gewogen gemiddelde van de 1 tot 3-jarige Nederlandse Staatsleningen en de Nederlandse Staatsleningen met een looptijd van meer dan 10 jaar.

4.5 Deposito's, spaartegoeden en liquide middelen

Het saldo spaartegoeden en liquide middelen ultimo 2019 bedraagt EUR 19.460.260 (2018: EUR 19.224.309). Per 31 december 2019 wordt hiervan EUR 19.340.000 (2018: EUR 19.215.000) in de vorm van spaartegoeden aangehouden. Deze spaartegoeden worden aangehouden voor de betaling van de pensioenen en de pensioenuitvoeringskosten in de komende jaren. Deze spaartegoeden passen binnen het onder 4.1 genoemde beleid van het afdekken van kasstromen.

De deposito's, spaartegoeden en liquide middelen hebben een rendement (na kosten) van -/0,02% (2018: 0,00%) behaald. De door het Fonds gebruikte benchmark, de ECB-herfinancieringsrente, laat over 2019 een performance zien van 0,00% (2018: 0,00%).

5 Risicoparagraaf

5.1 Strategie

Het risicomanagement van het Fonds is gericht op het identificeren, beheersen en waar mogelijk mitigeren van de risico's die het realiseren van de strategische doelstelling van het Fonds kunnen belemmeren. De strategische doelstelling van het Fonds is het verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden. Het Bestuur van het Fonds zet zich voor deze doelstelling in door een solide financieel beheer te voeren, waardoor de verplichtingen ten opzichte van de belanghebbenden nu en in de toekomst nagekomen kunnen worden tegen voor de Werkgever redelijke kosten.

Het Bestuur heeft in 2017, in overleg met het Verantwoordingsorgaan en na overleg met de Werkgever en vertegenwoordigers van de werknemers, de risicohouding van het Fonds als volgt vastgesteld:

- Kans op korting van de pensioenaanspraken: minder dan 1,5%
- Kans op opbouwkorting actieven: minder dan 1,5%
- Kans op premiebetaling door Werkgever: minder dan 9,0%

Uit de in 2017 uitgevoerde ALM-studie blijkt dat met het huidige beleggingsbeleid invulling kan worden gegeven aan deze risicohouding.

5.2 Integraal Risicomanagement

Integraal risicomanagement (**IRM**) is het proces waarmee door het Fonds richting wordt gegeven aan de risicobeheersing en geldt als één van de basiselementen voor het besluitvormingsproces van het Bestuur. Voor het geheel van de risico's waar het Fonds mee te maken krijgt (financieel en niet-financieel), wordt continu een cyclus doorlopen bestaande uit het opstellen van de risicostrategie, het identificeren van de risico's, de risicobeheersing en de monitoring en terugkoppeling met betrekking tot de beheersing van deze risico's.

5.3 Risico identificatie en impactanalyse

Het Fonds categoriseert de risico's op basis van de FIRM-methodiek. Hierbij zijn de inherente risico's geïdentificeerd. Tevens zijn mogelijke beheersmaatregelen in kaart gebracht. Binnen FIRM worden de volgende risicocategorieën en beheersingscategorieën onderscheiden:

Risicocategorieën

Matching-/renterisico

Marktrisico

Kredietrisico

Verzekeringstechnisch risico

Omgevingsrisico

Operationeel risico

Uitbestedingsrisico

IT-risico

Integriteitsrisico

Juridisch risico

Beheersingscategorieën

Risicospecifieke beheersing

Organisatie

Management

Solvabiliteitsbeheer

Liquiditeitsbeheer

Het Bestuur heeft zich in 2018 en 2019 over deze risico-identificatie gebogen. Daarnaast hebben alle leden van het Bestuur de naar hun inzicht belangrijkste risico's benoemd en zijn deze besproken in de bestuursvergaderingen. Ook heeft het Fonds in 2019 haar jaarlijkse kwetsbaarheidsanalyse uitgevoerd. Het Bestuur heeft naar aanleiding van deze onderzoeken de volgende risico's als de meest belangrijke geïdentificeerd.

Omgevingsrisico

Het Fonds wordt getroffen door de sterk toegenomen administratieve druk van toezicht en regelgeving die als reactie op de algehele malaise in de pensioensector is ontstaan. Het Fonds moet de daarmee gepaard gaande directe en indirecte kosten opbrengen zonder dat dit voor het Fonds toegevoegde waarde heeft. Met o.a. de implementatie van IORP-II in de Nederlandse regelgeving komt hieraan ook in de nabije toekomst geen einde. In het verlengde daarvan ligt het risico dat het Fonds zal worden meegenomen in generieke maatregelen, waaronder een stelselherziening, die gericht zijn op het oplossen van problemen die dit Fonds niet kent. Deze maatregelen kunnen desondanks negatief op het Fonds uitwerken. Dit vormt een strategisch risico dat op microniveau door het Bestuur niet of nauwelijks te beheersen is. Het Bestuur heeft mogelijke strategische toekomstperspectieven verkend die zo nodig als fall-backscenario kunnen dienen. Het bovenstaande leidt tot extra werkdruk voor Bestuur en Directie en, in het verlengde daarvan, tot hogere kosten. Tijdens het toezichtsgesprek met DNB in het voorjaar van 2019 hebben Bestuur en Directie deze zorgen gedeeld. Dit overleg heeft geresulteerd in een verzoek van het Fonds aan DNB om ontheffing van enkele (rapportage)-verplichtingen. Tot onze teleurstelling heeft DNB in april 2020 besloten de gevraagde ontheffing niet te verlenen.

Operationele risico's

Het Fonds is voor de operationele activiteiten afhankelijk van een beperkt aantal personen en systemen voor gegevensverwerking. Hierin liggen mogelijke risico's voor continuïteit, integriteit en fraude.

Verzekeringstechnisch risico

Het Fonds zou geconfronteerd kunnen worden met hogere uitkeringsverplichtingen door een verhoging van de levensverwachting door bijvoorbeeld medische doorbraken. Een verhoging van de gemiddelde levensverwachting met één jaar zal een stijging van de technische voorzieningen van ca. 6% tot gevolg hebben.

Marktrisico

Het Fonds kan geconfronteerd worden met een ongunstige ontwikkeling van de aandelenmarkt en de rente.

Het renterisico wordt niet doelbewust afgedekt, aangezien de benodigde vijftienjarige cashflow voor de geprognosticeerde reële uitkeringen en kosten de basis vormt van het beleggingsbeleid. Door het afdekken van deze kasstromen, ontstaat als afgeleide enige vorm van afdekking van renterisico.

In onderstaande tabel wordt de gevoeligheid van de dekkingsgraad getoond voor waardeveranderingen van de aandelenbeleggingen en voor parallelle verschuivingen van de rente. Voor de waardering van de Technische voorzieningen wordt gebruik gemaakt van de actuele risicovrije rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB. Deze rentetermijnstructuur wordt gebaseerd op actuele marktrentes voor looptijden tot 20 jaar en groeit daarna richting een UFR van ca. 2,1%.

Ultimo 2019 bedraagt de bij de duration (20,03 jaar) van de verplichtingen behorende rente uit de genoemde rentetermijnstructuur 0,78%.

		Rendement aandelen								
		-50%	-40%	-30%	-20%	-10%	0%	+10%	+20%	+30%
Wijziging	-1,00%	99%	108%	118%	127%	137%	146%	156%	166%	175%
rente	0,00%	118%	130%	142%	154%	166%	177%	189%	201%	213%
	+1,00%	139%	153%	168%	182%	196%	211%	225%	239%	253%

De dekkingsgraad van het Fonds ultimo 2019 is 177%.

Klimaatrisico

Financiële schade voor beleggers kan ontstaan door de negatieve gevolgen van klimaatverandering zelf, bijvoorbeeld door de schade als gevolg van extreem weer. Financiële schade kan mogelijk ook ontstaan doordat bepaalde beleggingen, bijvoorbeeld in fossiele brandstoffen, aan waarde verliezen doordat de economie overschakelt naar hernieuwbare energiebronnen en door energiebesparing.

De beoordeling van klimaatrisico's is onderdeel van de voorgenomen wijzigingen in het beleggingsbeleid.

5.4 Risicobeheersing

De risico-identificatie en beheersmaatregelen zijn voornamelijk vastgelegd in de hiervoor genoemde risico-analyse en het Handboek AO/IC.

De Directie rapporteert in de bestuursvergaderingen over de belangrijkste ontwikkelingen van de geïdentificeerde risico-items.

Het Integraal Risicomanagement wordt jaarlijks door het Bestuur geëvalueerd.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico wordt beheerst door de ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving nauwlettend in de gaten te houden. Daarnaast heeft het Bestuur mogelijke strategische toekomstperspectieven voor het Fonds verkend die zo nodig als fall-backscenario kunnen dienen.

Beleggingsrisico's (matching-/renterisico, marktrisico, kredietrisico)

De beheersing van risico's in de beleggingsportefeuille is in de eerste plaats gericht op het realiseren van de lange termijndoelstellingen van het Fonds en vindt plaats binnen het integrale ALM-kader, welke ieder jaar door een haalbaarheidstoets wordt getoetst.

Het prijsrisico van zakelijke en vastrentende waarden wordt beheerst door te beleggen in een gespreide portefeuille van aandelen en obligaties.

Het kredietrisico wordt beperkt door te beleggen in een gediversifieerde portefeuille van hoogwaardige debiteuren met minimaal een A-rating of door bij verstrekte leningen voldoende onderpand te vragen.

Het valutarisico wordt beperkt door te beleggen in activa die in euro zijn genoteerd. In incidentele gevallen van een aangegane verplichting in een andere valuta zal ter afdekking belegd worden in activa in dezelfde valuta.

Verzekeringstechnische risico's

Ouderdoms- en nabestaandenpensioenen worden levenslang uitgekeerd. Het Fonds houdt om die reden rekening met de meest recente levensverwachtingen van de fondsleden, gebaseerd op waarnemingen uit het verleden. Met toekomstige effecten, die een verlenging van de levensverwachting veroorzaken, is rekening gehouden door het toepassen van een prognosetafel met adequate correcties voor ervaringssterfte en verwachte verbeteringen van de levensverwachting.

Het risico van vroegtijdig overlijden en arbeidsongeschiktheid is volledig herverzekerd.

Operationele risico's (niet-financiële risico's)

Het Fonds tracht de operationele risico's te beperken door maatregelen te treffen om de continuïteit en integriteit van het Fonds, de processen en betrokken personen te waarborgen. Onder deze maatregelen vallen o.a. back-up en recovery-processen, procesbeschrijvingen, controlemaatregelen en opleiding. Deze maatregelen worden op geregelde basis door externe deskundige partijen beoordeeld.

Om de integriteit te bewaken worden aan de leden van het Bestuur, de leden van de Directie en de medewerkers van het Fonds hoge eisen gesteld. Deze eisen betreffen niet alleen integriteit, maar ook ervaring, opleiding en achtergrond. Alle betrokkenen zijn gehouden aan de gedragscode van het Fonds (zie punt 2.8 hiervoor) en het Bestuur heeft een integriteitsbeleid vastgesteld. De gedragscode bevat o.a. gedragsregels op het gebied van belangenverstrengeling. Het Fonds wil (de schijn van) vermenging van zakelijke en privébelangen voorkomen. Dit alles draagt bij aan de integriteit van het Fonds en bestendigt het vertrouwen van belanghebbenden en derden in het Fonds. De door het Fonds aangestelde Centrale Functionaris houdt periodiek toezicht op het bovenstaande.

5.5 Meest relevante risico('s) die zich in het boekjaar hebben voorgedaan

Rente- en beleggingsrisico

De ontwikkeling van de dekkingsgraad van het Fonds in 2019 werd met name gedreven door de sterke stijging van de waarde van de beleggingen en een sterke daling van de rente. Deze rentedaling, de opbouw van nieuwe aanspraken en de gedane uitkeringen resulteerden per saldo in een stijging van de Technische voorzieningen. In combinatie met de gestegen waarde van de beleggingen daalde de dekkingsgraad, op basis van de rentetermijnstructuur, van 178% ultimo 2018 naar 177% per 31 december 2019.

5.6 Ontwikkelingen Risicobeheersing

Ontwikkelingen 2019

In 2019 heeft het Bestuur op het gebied van risicobeheersing onder andere de volgende acties ondernomen:

- Het ontwikkelen van een Integraal Risicobeheersysteem waarin de inherente risico's, de door het Bestuur gepercipieerde risico's en de bijbehorende beheersingsmaatregelen volledig in beeld zijn.
- De beheersingsmaatregelen rondom de IT-omgeving van het Fonds zijn door een externe partij beoordeeld. De conclusie van deze beoordeling is dat de IT-beheerprocessen (informatiebeveiliging, continuïteitsbeheer en wijzigingsbeheer) op orde zijn.
- De evaluatie van het aandelenbeleggingsbeleid en verantwoord beleggen.
- Voorbereiding op implementatie IORP-II.

Focus 2020

Voor het jaar 2020 heeft het Bestuur de volgende aandachtspunten:

- Ontwikkeling rapportagekader voor de in de afgelopen jaren ingevoerde beleidsmaatregelen.
- Blijvende aandacht voor het risicobewustzijn door regelmatige agendering van dit onderwerp op de bestuursvergaderingen.
- Implementatie van het hierboven genoemde Integraal Risicobeheersysteem.
- De implementatie van IORP-II.
- De implementatie van de voorgenomen wijzigingen van het beleggingsbeleid en verantwoord beleggen.
- De monitoring en eventuele bijsturing van de financiële en operationele processen door de ontwikkelingen rond COVID-19.

6 Vooruitzichten

Voor het jaar 2020 verwacht het Bestuur een verdere daling van het deelnemersbestand. Het aantal ingegane pensioenen daalt en ook het aantal gewezen deelnemers zal door pensionering verder dalen.

Het jaar 2020 zal in het teken staan van de implementatie van IORP-II en de implementatie van de voorgenomen wijzigingen van het beleggingsbeleid.

De omstandigheden rond COVID-19 kunnen mogelijk invloed hebben op de processen bij en op het vermogen van het Fonds.

Bestuur en Directie hebben in een vroeg stadium de eerder geïdentificeerde maatregelen ingeval van een crisis opnieuw beschouwd en specifiek naar scenario's gekeken met betrekking tot de financiële en operationele risico's.

Het Fonds heeft diverse maatregelen getroffen om zo goed mogelijk met deze onzekerheden om te gaan. In de jaarrekening onder punt 19 worden de diverse maatregelen verder toegelicht.

Hoe de economie en de financiële markten zich verder gaan ontwikkelen is behoorlijk onzeker op dit moment. Echter de voorbereidingen, de werking van deze maatregelen tot nu toe en de goede financiële positie van het Fonds, geven ons vertrouwen voor de toekomst.

Rotterdam, 9 juni 2020

A.S. Vink

S.E. Eisma

R.L. de Visser

T.M. Lodder

Jaarrekening

Balans per 31 december 2019
(na voorgestelde resultaatbestemming)

	31 december 2019		31 december 2018	
	EUR	EUR	EUR	EUR
Beleggingen voor risico Fonds				
Aandelen (1.1)	88.734.809		75.936.101	
Obligaties (1.2)	15.824.219		14.634.654	
Hypothecaire leningen (1.3)	9.442.014		9.362.601	
Deposito's en spaartegoeden (1.4)	19.340.000		19.215.000	
		133.341.042		119.148.356
Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen (5.2)		65.790		66.775
Vorderingen en overlopende activa (2)				
Te ontvangen interest	232.344		367.239	
Overlopende activa	18.556		28.170	
		250.900		395.409
Liquide middelen (3)		120.260		9.309
		133.777.992		119.619.849

Balans per 31 december 2019
(na voorgestelde resultaatbestemming)

	31 december 2019		31 december 2018	
	EUR	EUR	EUR	EUR
Stichtingskapitaal en reserves (4)				
Stichtingskapitaal	227		227	
Overige reserves	58.227.343		52.339.179	
		58.227.570		52.339.406
Technische voorzieningen				
Technische voorzieningen voor risico van het Fonds (5.1)	70.930.726		63.087.511	
Overige technische voorzieningen (5.3)	4.255.844		3.785.251	
		75.186.570		66.872.762
Overige schulden en overlopende passiva (6)		363.852		407.681
		<u>133.777.992</u>		<u>119.619.849</u>

Staat van baten en lasten over 2019

	2019		2018	
	EUR	EUR	EUR	EUR
BATEN				
Beleggingsresultaten voor risico Fonds (7)				
Directe beleggingsopbrengsten	1.215.428		1.233.273	
Indirecte beleggingsopbrengsten	17.199.221		(19.086.218)	
Kosten van vermogensbeheer	(216.686)		(212.396)	
		18.197.963		(18.065.341)
Premies en koopsommen (8)		22.719		24.320
Saldo overdrachten van rechten (9)		8.130		-
		18.228.812		(18.041.021)
LASTEN				
Pensioenuitkeringen (10)				
		(3.583.585)		(3.663.580)
Pensioenuitvoeringskosten (13)				
		(214.593)		(210.209)
Mutatie balanspost technische voorzieningen voor risico van het Fonds (5.1)				
Pensioenopbouw	(1.171.294)		(932.785)	
Toeslagen	(1.079.004)		(979.491)	
Interest	144.017		157.088	
Pensioenuitkeringen	2.886.720		2.951.000	
Waardeoverdrachten	(9.889)		-	
Wijziging rentetermijnstructuur	(9.511.442)		(2.624.050)	
Resultaat op overlevingskansen	85.121		616.986	
Wijziging overlevingstafel	-		620.363	
Wijziging ervaringssterfte	874.701		-	
Overige mutaties	(62.145)		93.903	
		(7.843.215)		(96.986)
Mutatie balanspost overige technische voorzieningen (5.3)				
		(470.593)		(5.819)
Mutatie balanspost Aandeel herverzekeraar in technische voorzieningen (5.2)				
		(985)		(2.633)
Herverzekeringen (12)				
		(83.177)		(89.343)
Overige lasten (14)				
		(144.500)		(336.661)
		(12.340.648)		(4.405.231)
Saldo van baten en lasten		5.888.164		(22.446.252)

Bestemming van het saldo van baten en lasten

	2019	2018
	<u>EUR</u>	<u>EUR</u>
Algemene reserve	5.888.164	(22.446.252)

Kasstroomoverzicht

	2019		2018	
	EUR	EUR	EUR	EUR
Kasstromen uit pensioenactiviteiten				
Pensioenuitkeringen (10)	(3.583.585)		(3.663.580)	
Premies en koopsommen (8)	22.719		24.320	
Waardeoverdrachten (9)	8.130		-	
Pensioenuitvoeringskosten (13)	(214.593)		(210.209)	
Premies herverzekering (12)	(99.215)		(98.820)	
Winstdeling herverzekering (12)	16.038		9.477	
		(3.850.506)		(3.938.812)
Kasstromen uit beleggingsactiviteiten				
Verkopen en aflossingen van beleggingen (1.1, 1.2, 1.3)	3.216.065		3.266.591	
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten (7)	1.350.322		1.258.815	
Aankopen beleggingen (1.1, 1.2, 1.3)	(84.530)		(3.402.992)	
Betaalde kosten van vermogensbeheer (7)	(216.686)		(212.396)	
Overige ontvangsten/uitgaven	(178.714)		(354.773)	
		4.086.457		555.245
Mutatie liquide middelen en spaartegoeden		235.951		(3.383.567)
Het verloop van de liquide middelen en spaartegoeden is als volgt:				
Stand per 1 januari		19.224.309		22.607.876
Mutatie liquide middelen en spaartegoeden		235.951		(3.383.567)
Stand per 31 december (1.4, 3)		19.460.260		19.224.309

Actuariële en bedrijfstechnische analyse

	2019	2018
	EUR	EUR
Resultaat op interest		
Directe en indirecte beleggingsopbrengsten	18.197.963	(18.065.341)
Actuarieel benodigde interest	152.506	166.337
Wijziging rentetermijnstructuur	(10.078.989)	(2.780.081)
	<u>8.271.480</u>	<u>(20.679.085)</u>
Resultaat op kosten		
Beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	214.593	210.209
Pensioenuitvoeringskosten	(214.593)	(210.209)
	<u>-</u>	<u>-</u>
Resultaat op financiering		
Herverzekering	(83.177)	(89.343)
Pensioenopbouw en risicopremies actieven	(1.282.963)	(1.021.902)
Toeslagen	(1.121.025)	(1.013.940)
	<u>(2.487.165)</u>	<u>(2.125.185)</u>
Resultaat op grondslagen		
Resultaat op overlevingskansen	81.546	652.279
Resultaat op uitkeringen	(9.948)	(3.507)
Resultaat op pensionering	8.775	456
Resultaat op waardeoverdrachten	(2.352)	-
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	63.068	62.885
Wijziging overlevingstafel	-	657.550
Wijzig ervaringssterfte	927.202	-
Overig	(128.942)	38.016
	<u>939.349</u>	<u>1.407.679</u>
Overige resultaten		
Gratificaties	(691.000)	(713.000)
Overig	(144.500)	(336.661)
	<u>(835.500)</u>	<u>(1.049.661)</u>
	<u>5.888.164</u>	<u>(22.446.252)</u>

Toelichting op de balans en de staat van baten en lasten

1 Algemene toelichting

1.1 *Activiteiten*

Stichting Pensioenfonds HAL (het **Fonds**) is statutair gevestigd te Rotterdam met adres Weena 696, 3012 CN te Rotterdam. Het Fonds is ingeschreven bij het handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41126837.

Het Fonds heeft ten doel ter uitvoering van door de Werkgever overeengekomen pensioenovereenkomsten, het verstrekken van pensioenen en andere uitkeringen aan deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden. Het Bestuur van het Fonds zet zich voor deze doelstelling in door een solide financieel beheer te voeren, waardoor de verplichtingen ten opzichte van de fondsleden nu en in de toekomst nagekomen kunnen worden tegen voor de Werkgever redelijke kosten.

1.2 *Toelichting op het kasstroomoverzicht*

Voor de opstelling van het kasstroomoverzicht is de directe methode gehanteerd, Hierbij worden alle ontvangsten en uitgaven als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

2.1 *Algemeen*

De jaarrekening is opgesteld in euro's. De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en de stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving. Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

De beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld, vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

2.2 *Vergelijking met voorgaand jaar*

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijziging zoals opgenomen in de paragraaf "Schattingswijzigingen".

2.3 *Stelselwijzigingen*

In 2019 hebben zich geen stelselwijzigingen voorgedaan.

2.4 Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het Bestuur van het Fonds zich verscheidene oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

2.5 Schattingswijzigingen

In 2019 heeft zich de volgende schattingswijziging voorgedaan:

Ervaringssterfte

Uit onderzoek blijkt dat sterfte onder een populatie van pensioenfondsen in het algemeen lager ligt dan de sterfte van de gehele bevolking. De levensverwachting is hoger. In verband hiermee past het Fonds een correctie toe op de prognosetafels. In oktober 2019 is door Mercer een geactualiseerd en verfijnd model (Mercer-model 2019) beschikbaar gesteld, waarbij op basis van geactualiseerde en nauwkeurigere gegevens van het CBS een betere inschatting mogelijk is geworden. Het Bestuur heeft Mercer een onderzoek laten uitvoeren naar de ervaringssterfte die het best past bij de karakteristieken van de eigen populatie van het Fonds.

Het Bestuur heeft naar aanleiding van dit onderzoek besloten fondsspecifieke correcties op basis van het Mercer-model 2019 (inkomensklasse “Hoog”) met ingang van 31 december 2019 toe te passen. Toepassing van het Mercer-model 2019 heeft een verlagend effect op de Technische voorzieningen ultimo 2019 van EUR 927.202.

2.6 Opname van actief, verplichting, bate of last

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het Fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

2.7 *Vreemde valuta*

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het Fonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Monetaire activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

2.8 *Beleggingen voor risico Fonds*

Aandelen

Aandelen en investeringen in aandelenfondsen zijn gewaardeerd op marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

De marktwaarde van niet-beursgenoteerde investeringen in aandelenfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het Fonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde investeringen per balansdatum.

De onderliggende beleggingsportefeuille van de aandelenfondsen waarin het Fonds participeert, bestaat uit beursgenoteerde effecten.

Obligaties

Beursgenoteerde obligaties zijn gewaardeerd op marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

Hypothecaire leningen

Voor de waardering van de eerste hypotheek is de nominale waarde de beste benadering van de marktwaarde, gezien de resterende looptijd, de relevante rentepercentages en de optie om boetevrij de openstaande schuld tussentijds af te lossen. De waardering van de overige hypotheek wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Deposito's en spaartegoeden

Deposito's en spaartegoeden worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

2.9 *Herverzekeringen*

Uitgaande herverzekeringspremies zijn verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde situatie zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het Fonds. Bij de waardering van de vorderingen is geen rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar (afslag voor kredietrisico). Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten zijn verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

2.10 *Vorderingen, overlopende activa en overige activa*

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Na eerste verwerking zijn vorderingen gewaardeerd op de geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

2.11 *Liquide middelen*

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

2.12 *Stichtingskapitaal en reserves*

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de Technische voorzieningen voor risico van het Fonds en overige Technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

2.13 *Technische voorzieningen voor risico van het Fonds en Aandeel herverzekeraar in Technische voorzieningen (TV)*

De TV wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen, zijnde de opgebouwde nominale aanspraken. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele UFR, zoals gepubliceerd door DNB, wordt gebruikt.

De belangrijkste kenmerken van de methode die is gevolgd om de TV vast te stellen zijn de volgende:

- De pensioenverplichtingen zijn berekend op het niveau per balansdatum.
- De pensioenverplichtingen zijn berekend over de voltooide deelnemersjaren. De aanspraken en salarisstijgingen over de toekomstige deelnemersjaren zijn buiten beschouwing gelaten.
- Voor arbeidsongeschikte deelnemers is de contante waarde van de aanspraken over toekomstige deelnemersjaren in de voorziening opgenomen.

De TV is berekend op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- Overlevingstafel: Prognosetafel AG2018.
- Ervaringssterfte: Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de fondspopulatie en de totale bevolking door toepassing van de fondsspecifieke ervaringssterfte gebaseerd op het Mercer-model 2019 inkomensklasse “Hoog” (2018: Mercer-model 2016 inkomensklasse “Hoog”).
- Geboortedata: verondersteld is dat alle verzekerden zijn geboren op 1 juli van hun geboortjaar.
- Interest: De gehanteerde marktrente is gebaseerd op de UFR zoals gepubliceerd door DNB.

- Gehuwdheidsfrequentie: voor deelnemers en slapers 100% vóór en op de pensioendatum. Voor pensioengerechtigden is uitgegaan van de werkelijke burgerlijke staat.
- Leeftijdsverschil: Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).
- Toeslagen: het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

De pensioenregeling is gekenmerkt als eindloonregeling met een pensioenleeftijd van 68 jaar (2018: 68 jaar). Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,657% (2018: 1,657%) van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het pensioengevend jaarsalaris onder aftrek van een franchise. Het pensioengevend jaarsalaris en de franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Het pensioengevend jaarsalaris is gemaximeerd op EUR 110.111 (2018: EUR 107.593). De franchise bedraagt EUR 16.030 (2018: EUR 15.599). Tevens bestaat recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 18 jaar. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

2.14 Overige Technische voorzieningen

Overige Technische voorzieningen hebben een langlopend karakter en worden opgenomen voor met de pensioenverplichtingen samenhangende risico's en kosten voor zover niet opgenomen in de berekening van de Technische voorzieningen, zoals pensioenuitvoeringskosten.

Voorziening pensioenuitvoeringskosten

De voorziening pensioenuitvoeringskosten houdt verband met de toekomstige uitvoeringskosten van de pensioenregeling. De voorziening bedraagt 6% van de Technische voorzieningen voor risico van het Fonds per einde van het boekjaar. Jaarlijks valt ter dekking van de pensioenuitvoeringskosten 6% van de in het boekjaar verrichte pensioenuitkeringen vrij.

2.15 Overige schulden en overlopende passiva

Schulden worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Na eerste verwerking zijn schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

3 Grondslagen voor bepaling van het resultaat

3.1 Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

3.2 Beleggingsresultaten risico Fonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe in rekening gebrachte kosten als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen, e.d.

3.3 Bijzondere waardeverminderingen

Door het Fonds wordt op iedere balansdatum beoordeeld of er aanwijzingen zijn dat een vast actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief vastgesteld. Indien het niet mogelijk is de realiseerbare waarde voor het individuele actief te bepalen, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort. Van een bijzondere waardevermindering is sprake als de boekwaarde van een actief hoger is dan de realiseerbare waarde; de realiseerbare waarde is de hoogste van de opbrengstwaarde en de bedrijfswaarde.

3.4 Saldo overdrachten van rechten

De post Saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

3.5 *Pensioenuitkeringen*

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

3.6 *Pensioenuitvoeringskosten*

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

3.7 *Mutatie Technische voorzieningen voor risico van het Fonds*

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Toeslagen

Het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

Interesttoevoeging

De interesttoevoeging wordt berekend over de beginstand van de technische voorzieningen en de mutaties hierin gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitkeringen die in de technische voorzieningen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de UFR. Het effect van de verandering van de rente wordt verantwoord onder wijziging marktrente.

3.8 *Overige baten en lasten*

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

1 Beleggingen voor risico Fonds

1.1 Aandelen

	2019	2018
	EUR	EUR
Stand begin boekjaar	75.936.101	90.526.400
Aankopen	-	3.250.000
	75.936.101	93.776.400
Verkopen	(3.210.948)	-
Waardeontwikkelingen	16.009.656	(17.840.299)
Stand einde boekjaar	88.734.809	75.936.101

Het belang in beursgenoteerde aandelen in landen in de Eurozone wordt gehouden via het Vanguard Eurozone Stock Index Fund (EUR 35.829.890 (2018: EUR 28.311.021)) en Watermark Investments N.V. (EUR 52.904.919 (2018: EUR 47.625.080)).

De beleggingen in aandelen staan ter vrije beschikking.

1.2 Obligaties

	2019	2018
	EUR	EUR
Stand begin boekjaar	14.634.654	19.142.136
Aankopen	-	-
	14.634.654	19.142.136
Verkopen c.q. aflossingen	-	(3.261.563)
Waardeontwikkelingen	1.189.565	(1.245.919)
Stand einde boekjaar	15.824.219	14.634.654

De beleggingen in obligaties staan ter vrije beschikking.

1.3 Hypothecaire leningen

	2019	2018
	EUR	EUR
Stand begin boekjaar	9.362.601	9.214.637
Verstrekingen c.q. bijschrijving interest	84.530	152.992
	9.447.131	9.367.629
Verkopen c.q. aflossingen	(5.117)	(5.028)
Stand einde boekjaar	9.442.014	9.362.601
De samenstelling van de hypothecaire leningen is als volgt:		
	31 december 2019	31 december 2018
	EUR	EUR
(oud-) werknemers	304.492	309.609
Stichting HAL Wonen	9.137.522	9.052.992
	9.442.014	9.362.601

Het Fonds heeft een achtergestelde hypothecaire lening verstrekt aan Stichting HAL Wonen. Deze stichting heeft in Rotterdam een wooncomplex laten ontwikkelen met als doel oud-werknemers van de Holland-Amerika Lijn met elkaar te laten wonen op een historische locatie met toegang tot zorg. Het wooncomplex is in oktober 2017 opgeleverd en de woningen, parkeerplaatsen en commerciële ruimten zijn voor bijna 99% (2018: 100%) verhuurd aan oud-werknemers en derden. De lening met een looptijd van 20 jaar heeft een marktconforme rente van 6,10% (2018: 7,20%) die jaarlijks wordt aangepast aan de ontwikkelingen van de rente en de inflatie. De lening is achtergesteld ten opzichte van de bankfinanciering. De totale schuld van de stichting bedraagt ongeveer 73% (2018: 74%) van de getaxeerde waarde van het wooncomplex.

De beleggingen in hypothecaire leningen staan ter vrije beschikking.

1.4 Deposito's en spaartegoeden

	31 december 2019	31 december 2018
	EUR	EUR
Deposito's en spaartegoeden	19.340.000	19.215.000

De beleggingen in deposito's en spaartegoeden staan ter vrije beschikking.

1.5 Risicobeheer

Beleid en risicobeheer

Voor risicobeheer heeft het Bestuur de beschikking over de volgende beleidsinstrumenten:

- ALM-beleid en duration-matching
- Dekkingsgraad
- Financierings- en premiebeleid
- Toeslagbeleid
- Herverzekeringsbeleid
- Risicobeleid ten aanzien van uitbesteding.

Welke beleidsinstrumenten het Bestuur op welke manier zal hanteren wordt bepaald op basis van uitvoerige analyses van de te verwachten toekomstige ontwikkelingen van de verplichtingen en de ontwikkelingen op de financiële markten. Voor deze analyses worden onder andere Asset-Liability Management-studies (**ALM**), haalbaarheidstoetsen en het doorrekenen van stress-scenario's gebruikt. Een ALM-studie analyseert de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

Op basis van de uitkomsten van deze analyses stelt het Bestuur beleggingsrichtlijnen vast waarop het door het Fonds uit te voeren beleggingsbeleid wordt gebaseerd. De beleggingsrichtlijnen zetten uiteen binnen welke grenzen en normen het beleggingsbeleid moet worden uitgevoerd, en richten zich op het beheersen van de belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt geen gebruik gemaakt van derivaten.

1. Marktrisico

Marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijsrisico. De beleggingsdoelstellingen bepalen de strategie die het Fonds volgt ten aanzien van het beleggingsrisico. In de dagelijkse praktijk zien het Bestuur en de Directie toe op het marktrisico conform de binnen het Fonds aanwezige beleidskaders en de beleggingsrichtlijnen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan en besproken met het Bestuur.

1.1. Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren van de kasstromen.

	2019	2018
Duration van de obligatieportefeuille	9,17	8,92
Duration op basis van de vastrentende waarden	5,64	5,20
Duration op basis van totale beleggingen	1,90	2,07
Duration van de nominale pensioenverplichtingen	20,03	18,56

Indien de duration van de beleggingen op balansdatum aanzienlijk korter is dan de duration van de verplichtingen is er sprake van een zogenaamde 'duration-mismatch'. Bij een rentestijging zal de waarde van beleggingen minder snel dalen dan de waarde van de

verplichtingen (bij toepassing van de actuele rentestructuur), met als gevolg dat de dekkingsgraad zal stijgen. Voor het Fonds geldt dat bij een rentedaling de waarde van de beleggingen minder snel stijgt dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het Fonds dekt het renterisico niet doelbewust af aangezien haar beleggingsbeleid als doel heeft de benodigde cashflow voor de komende vijftien jaar te kunnen dekken uit de beschikbare kasstromen van de vastrentende waarden. Door het afdekken van deze kasstromen, ontstaat als afgeleide enige vorm van afdekking van renterisico.

1.2. Valutarisico

Het valutarisico wordt beperkt door te beleggen in activa die in euro zijn genoteerd. In incidentele gevallen van een aangegane verplichting in een andere valuta zal ter afdekking belegd worden in activa in dezelfde valuta.

Het Fonds heeft op balansdatum alleen beleggingen in euro's.

1.3. Prijsrisico

Prijsrisico is het risico dat door de ontwikkeling van marktprijzen (veroorzaakt door factoren die samenhangen met een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren) waardewijzigingen plaatsvinden. Wijzigingen in marktomstandigheden hebben altijd direct invloed op het beleggingsresultaat, omdat alle beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde, waarbij waardewijzigingen onmiddellijk worden verwerkt in het saldo van baten en lasten.

Het Fonds tracht het prijsrisico te beheersen door te beleggen in een gespreide portefeuille van vastrentende en zakelijke waarden. De beheerder van een van de aandelenfondsen heeft de mogelijkheid om opties te gebruiken om het neerwaartse prijsrisico van zakelijke waarden te mitigeren. Door het gebruik van opties mag echter geen leverage worden gecreëerd.

Alle beleggingen vinden plaats in de landen die deel uitmaken van de Eurozone. De verdeling is als volgt:

	Nederland	België / Duitsland	Rest Eurozone	Totaal
Aandelen	12,9%	32,6%	21,0%	66,5%
Obligaties	6,7%	5,2%	-%	11,9%
Hypothecaire leningen	7,1%	-%	-%	7,1%
Spaartegoeden en liquide middelen	14,6%	-%	-%	14,6%
Overige activa en passiva	-/-0,2%	0,1%	-%	-/-0,1%
	41,1%	37,9 %	21,0%	100,0%

2. Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het Fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het Fonds vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's en spaartegoeden worden geplaatst, (voormalig) werknemers aan wie een hypothecaire geldlening is verstrekt en aan herverzekeraars.

Beheersing vindt onder meer plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen, het

stellen van minimumeisen aan de kredietwaardigheid van de debiteur en het vragen van extra zekerheden zoals onderpand bij hypothecaire geldleningen.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de obligatieportefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

Debiteurenrating volgens Moody's Investors Service	31 december 2019	31 december 2018
	EUR	EUR
AAA (Duitse staatslening)	6.881.019	7.038.954
AA2 (Rabobank certificaten)	8.943.200	7.595.700
	<u>15.824.219</u>	<u>14.634.654</u>

De kredietwaardigheid van de achtergestelde hypothecaire lening aan Stichting HAL Wonen is door een onafhankelijke externe partij vastgesteld op Investment grade (BBB).

De spaartegoeden staan bij een Nederlandse bank met een rating volgens Moody's Investor Service van A1.

3. Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het Fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities, rekening houdend met directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten.

Het Fonds beheerst dit risico door voor de periode van vijftien jaar de cashflow uit de activa zo veel mogelijk te matchen met de uitkeringsverplichtingen. Alle activa zijn zeer liquide en de liquiditeit kan als volgt worden weergegeven:

	Binnen 1 maand	Tussen 1 maand en 1 jaar	Meer dan 1 jaar	Totaal
Aandelen	66,5%	-%	-%	66,5%
Obligaties	11,9%	-%	-%	11,9%
Hypothecaire leningen	-%	0,3%	6,8%	7,1%
Spaartegoeden en liquide middelen	14,6%	-%	-%	14,6%
Overige activa en passiva	-/-0,1%	-%	-%	-/-0,1%
	<u>92,9%</u>	<u>0,3%</u>	<u>6,8%</u>	<u>100,0%</u>

4. Concentratierisico

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het Fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (prijsrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabellen die zijn opgenomen bij de toelichting op het prijs- en kredietrisico. Grote posten kunnen een post van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 5% van het balanstotaal uitmaakt. Ultimo 2019 zijn de volgende posten met meer dan 5% van het balanstotaal aanwezig:

	2019		2018	
	EUR	%	EUR	%
Obligaties				
Duitsland staatsleningen	6.881.019	5,2%	7.038.954	5,9%
Rabobank certificaten	8.943.200	6,7%	7.595.700	6,4%
Hypotheke				
Stichting HAL Wonen	9.137.522	6,9%	9.052.992	7,6%
Spaartegoeden en liquide middelen				
ABN AMRO Bank N.V.	19.459.488	14,6%	19.223.854	16,1%

5. Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn het langlevens-, overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico.

Het belangrijkste actuariële risico is het langlevensrisico (het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorzieningen). Door toepassing van de Prognose tafel AG2018 met adequate correcties voor ervaringssterfte en verwachte verbeteringen van de levensverwachting is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het overlijdensrisico betekent dat het Fonds in geval van overlijden van een deelnemer mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor het Fonds geen voorzieningen heeft getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen. Het Fonds heeft het nabestaanden- en wezenpensioen volledig op risicobasis herverzekerd bij een externe herverzekeringsmaatschappij. Deze herverzekeringsmaatschappij is aangemeld bij de Autoriteit Financiële Markten en haar vergunning is genotificeerd bij De Nederlandsche Bank. De herverzekeringsovereenkomsten zijn per 1 januari 2018 vernieuwd en lopen af per 31 december 2020. Met de herverzekeraar is een resultatendeling overeengekomen.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het Fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen. Het Fonds heeft beide risico's volledig op risicobasis herverzekerd bij de hierboven genoemde herverzekeringsmaatschappij. De herverzekeringsovereenkomsten zijn per 1 januari 2018 vernieuwd en lopen af per 31 december 2020.

6. Toeslagrisico

Het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

7. Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dit soort risico's worden door het Fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles en de kwaliteit van geautomatiseerde systemen. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het Bestuur.

8. Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het Fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het Fonds niet beheersbaar.

2 Vorderingen en overlopende activa

De vorderingen en overlopende activa hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

3 Liquide middelen

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. De liquide middelen staan ter vrije beschikking.

4 Stichtingskapitaal en reserves

	Stichtings- kapitaal	Overige Reserves	Totaal
	EUR	EUR	EUR
Stand per 1 januari 2018	227	74.785.431	74.785.658
Bestemming saldo van baten en lasten	-	(22.446.252)	(22.446.252)
Stand per 31 december 2018	227	52.339.179	52.339.406
Bestemming saldo van baten en lasten	-	5.888.164	5.888.164
Stand per 31 december 2019	227	58.227.343	58.227.570

Solvabiliteit en dekkingsgraad

	2019	2018
Nominale dekkingsgraad	177,4%	178,3%
Beleidsdekkingsgraad	172,9%	204,1%
Indexatiedekkinggraad	123,3%	121,7%
Reële beleidsdekkingsgraad	140,2%	167,7%
Vereist vermogen	134,7%	138,5%
Minimaal vereist vermogen	104,1%	104,3%

Het (minimaal) vereist eigen vermogen wordt berekend met gebruikmaking van een standaardmodel. De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen, fluctueren ze in de loop van de tijd. De buffers worden door het Fonds berekend met behulp van deze standaardtoets, die is aangepast om rekening te kunnen houden met actief beheer. Hierbij wordt voor de samenstelling van de beleggingen uitgegaan van de strategische assetmix in de evenwichtssituatie. Op basis van de feitelijke assetmix bedraagt het vereist vermogen 134,9% (2018: 135,4%).

De vermogenspositie van het Fonds kan worden gekarakteriseerd als toereikende solvabiliteit.

De nominale dekkingsgraad is berekend als het quotiënt van:

- het saldo van beleggingen voor risico Fonds, aandeel herverzekeraar in Technische voorzieningen, vorderingen en overlopende activa, liquide middelen en overige schulden en overlopende passiva; en
- het totaal van de Technische voorzieningen voor risico Fonds.

De beleidsdekkingsgraad is het twaalfmaands voortschrijdend gemiddelde van de maandelijks berekende dekkingsgraden.

De indexatiedekkingsgraad is de dekkingsgraad waarbij volledige toeslagverlening mogelijk is. De reële beleidsdekkingsgraad is het quotiënt van de beleidsdekkingsgraad en de indexatiedekkingsgraad.

Resultaatbestemming

Vooruitlopend op het bestuursbesluit conform artikel 4.8 van de statuten van het Fonds is het resultaat over het boekjaar 2019 als volgt verwerkt:

	2019
	EUR
Overige reserves	5.888.164
Wettelijke reserve	-
	<hr/>
Totaal saldo van baten en lasten	5.888.164
	<hr/>

5 Technische voorzieningen

5.1 Technische voorzieningen voor risico van het Fonds

	2019	2018
	EUR	EUR
Stand begin boekjaar	63.087.511	62.990.525
<i>Toevoegingen:</i>		
Pensioenopbouw	1.171.294	932.785
Toeslagen	1.079.004	979.491
Waardeoverdrachten	9.889	-
Wijziging rentetermijnstructuur	9.511.442	2.624.050
Overig	121.643	-
	11.893.272	4.536.326
<i>Vrijval:</i>		
Interest	(144.017)	(157.088)
Pensioenuitkeringen	(2.886.720)	(2.951.000)
Pensionering en overlijden	(85.121)	(616.986)
Arbeidsongeschiktheid	(59.498)	(59.325)
Wijziging overlevingstafel	-	(620.363)
Wijziging ervaringssterfte	(874.701)	-
Overig	-	(34.578)
	(4.050.057)	(4.439.340)
Stand einde boekjaar	70.930.726	63.087.511

De Technische voorzieningen voor risico van het Fonds zijn naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld:

	31 december 2019		31 december 2018	
	Aantallen	EUR	Aantallen	EUR
Actieve deelnemers	47	28.261.710	45	21.942.720
Gewezen deelnemers	139	15.588.696	150	12.992.687
Ingegane ouderdomspensioenen	887	15.480.789	907	15.805.743
Ingegane nabestaandenpensioenen	499	11.475.181	515	12.220.156
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	1	124.350	1	126.205
	1.573	70.930.726	1.618	63.087.511

5.2 Aandeel herverzekeraar in Technische voorzieningen

	2019	2018
	EUR	EUR
Stand begin boekjaar	66.775	69.408
<i>Toevoegingen:</i>		
Wijziging rentetermijnstructuur	3.139	1.412
Wijziging ervaringssterfte	19	-
Overig	93	92
	<u>3.251</u>	<u>1.504</u>
<i>Vrijval:</i>		
Interest	(152)	(175)
Pensioenuitkeringen	(4.084)	(3.927)
Wijziging overlevingstafel	-	(35)
	<u>(4.236)</u>	<u>(4.137)</u>
Stand einde boekjaar	<u>65.790</u>	<u>66.775</u>

5.3 Overige Technische voorzieningen

Voorziening pensioenuitvoeringskosten

	2019	2018
	EUR	EUR
Stand begin boekjaar	3.785.251	3.779.432
<i>Toevoegingen:</i>		
Opslag in premies	70.278	55.967
Wijziging rentetermijnstructuur	570.686	157.443
Overig	63.955	16.115
	<u>704.919</u>	<u>229.525</u>
<i>Vrijval:</i>		
Interest	(8.641)	(9.424)
Beschikbaar voor kosten	(173.203)	(177.060)
Wijziging overlevingstafel	-	(37.222)
Wijziging ervaringssterfte	(52.482)	-
	<u>(234.326)</u>	<u>(223.706)</u>
Stand einde boekjaar	<u>4.255.844</u>	<u>3.785.251</u>

6 Overige schulden en overlopende passiva

De overige schulden en overlopende passiva hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

7 Beleggingsresultaten voor risico Fonds

	Beleggingsopbrengsten		2019	2018
	Direct	Indirect		
	EUR	EUR	EUR	EUR
Aandelen	-	16.009.656	16.009.656	(17.840.299)
Obligaties	573.825	1.189.565	1.763.390	(646.295)
Hypothecaire leningen	637.316	-	637.316	624.788
Deposito's en spaartegoeden	4.316	-	4.316	8.866
Overige interestbaten (-lasten)	(29)	-	(29)	(5)
	1.215.428	17.199.221	18.414.649	(17.852.945)
Kosten van vermogensbeheer	(42.919)	(173.767)	(216.686)	(212.396)
	1.172.509	17.025.454	18.197.963	(18.065.341)

Om het inzicht in de kosten te vergroten is een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

De kosten van het vermogensbeheer bedroegen in 2019 EUR 902.225 (2018: EUR 1.014.555). Van deze kosten is een bedrag van EUR 216.686 (2018: 212.396) door het fonds apart verantwoord in de staat van baten en lasten. Een bedrag van EUR 685.539 (2018: EUR 802.159) betreft de kosten die gemaakt zijn in de fondsen waarin belegd wordt. Deze kosten zijn gesaldeerd met de indirecte beleggingsopbrengsten. De kosten voor vermogensbeheer bedragen in 2019: 0,71% (2018: 0,76%) van het gemiddeld belegd vermogen.

Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om beleggingstransacties te realiseren. Dit zijn geen kosten die aan de beheerders ten goede komen, maar die bijvoorbeeld aan de beurs of aan een broker moeten worden betaald. De kosten vormen een lastige categorie om goed te kunnen onderscheiden, omdat ze vaak impliciet onderdeel zijn van de prijs waartegen een transactie tot stand komt. Uit de analyse over 2019 is gebleken, dat de geschatte transactiekosten EUR 16.835 (2018: EUR 19.731) bedragen. Dit is circa 0,01% (2018: 0,01%) van het gemiddeld belegd vermogen.

De uitsplitsing van de vermogensbeheerkosten is als volgt:

	Beheerkosten		Performance fees		Transactiekosten	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018
	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR
Aandelen	814.296	928.284	-	-	16.835	17.374
Vastrentende waarden	87.929	86.271	-	-	-	2.357
	902.225	1.014.555	-	-	16.835	19.731

8 Premies en koopsommen

	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	EUR	EUR
Ontvangen koopsommen	22.719	24.320

Voor een beperkte gesloten groep pensioentrekken is op basis van in het verleden met een uittredende onderneming gemaakte afspraken een bijdrage voor toeslagverlening ontvangen.

9 Saldo overdrachten van rechten

	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	EUR	EUR
Inkomende waardeoverdrachten kasstroom	8.130	-
Toevoeging aan de Technische voorzieningen	(10.482)	-
Actuarieel resultaat inkomende waardeoverdrachten	(2.352)	-

10 Pensioenuitkeringen

	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	EUR	EUR
Ouderdomspensioenen	1.483.314	1.541.916
Nabestaandenpensioenen	1.401.388	1.405.238
Arbeidsongeschiktheidspensioenen	7.567	7.276
Herverzekering arbeidsongeschiktheidspensioenen	(4.003)	(3.850)
Afkoop	4.319	-
Gratificaties	691.000	713.000
	<u>3.583.585</u>	<u>3.663.580</u>

11 Mutatie balanspost technische voorzieningen voor risico van het Fonds

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de technische voorzieningen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagen

Het Fonds heeft geen ambitie om jaarlijks toeslagen te geven op pensioenrechten en pensioenaanspraken. Het Bestuur besluit jaarlijks of een toeslag wordt verleend, rekening houdend met de financiële positie van het Fonds.

Interest

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met $-/-0,235\%$ (2018: $-/-0,26\%$), zijnde EUR (152.506) (2018: EUR (166.337)).

Wijziging rentetermijnstructuur

In de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur, die voor het vaststellen van de pensioenverplichtingen wordt gehanteerd, is de zogenoemde Ultimate Forward Rate (UFR) ingevoerd. Het toepassen van de UFR had een verlagend effect op de technische voorzieningen ultimo 2019 van circa EUR 4.438.000 (2018: circa EUR 1.862.000). Voor alle looptijden van de verplichtingen ligt de rentetermijnstructuur na toepassing van de UFR lager dan die van ultimo 2018. Per saldo heeft de renteverandering een verhogend effect op de technische voorzieningen ultimo 2019 van EUR 10.078.989 (2018: EUR 2.780.081).

De duration van de pensioenverplichtingen bedraagt ultimo 2019: 20,03 (2018: 18,56). Bij deze duration hoort een gemiddelde rekenrente van 0,78% (2018: 1,42%).

Wijziging levensverwachting

Bij de vaststelling van de technische voorzieningen is zowel ultimo 2018 als ultimo 2019 rekening gehouden met de meest recente verwachte ontwikkelingen in de levensverwachting door toepassing van de Prognosetafel AG2018.

Ervaringssterfte

Bij de vaststelling van de Technische voorzieningen is in 2019 rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de fondspopulatie en de totale bevolking door toepassing van de fondsspecifieke ervaringssterfte gebaseerd op het Mercermodel 2019 met inkomensklasse "Hoog" (2018: Mercermodel 2016 met inkomensklasse "Hoog").

12 Herverzekeringen

	2019	2018
	EUR	EUR
Premies herverzekering	99.215	98.820
Winstdeling herverzekering	(16.038)	(9.477)
	83.177	89.343

Er geldt een winstdelingsregeling met de herverzekeraar waarbij jaarlijks wordt vastgesteld of er ten aanzien van de gezamenlijke participanten een positief verschil bestaat tussen de betaalde premies en de gedeclareerde schaden.

13 Pensioenuitvoeringskosten

	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	EUR	EUR
Doorbelaste personeelskosten en kosten Verantwoordingsorgaan	181.336	178.622
Administratiekosten	50.585	48.552
Controle- en advieskosten	186.678	182.785
Contributies en bijdragen	10.588	10.459
	<u>429.187</u>	<u>420.418</u>
Toegerekend aan vermogensbeheerkosten	(214.594)	(210.209)
	<u>214.593</u>	<u>210.209</u>

Om het inzicht in de kosten te vergroten is een deel van de pensioenuitvoeringskosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

Accountantshonoraria

Onder de controle- en advieskosten is een bedrag van EUR 46.208 (2018: EUR 42.583) opgenomen inzake honoraria van PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. Bovenstaande honoraria betreffen de werkzaamheden die bij het Fonds door de externe onafhankelijke accountant zijn uitgevoerd terzake de controle van de jaarrekening. Behalve deze werkzaamheden zijn er geen andere controlewerkzaamheden, fiscale advisering en andere niet-controlediensten door de externe onafhankelijke accountant uitgevoerd.

14 Overige lasten

De overige lasten bestaan voornamelijk uit kosten in verband met bijeenkomsten en de kerstpakketten voor de fondsleden voor een bedrag van EUR 144.500 (2018: EUR 336.661).

15 Verbonden partijen

Transacties met bestuurders

De bezoldiging van de leden van het Bestuur en de leden van het Verantwoordingsorgaan wordt nader toegelicht in hoofdstuk 18.

De leden van het Bestuur, die werkzaam zijn bij de Werkgever, nemen deel aan de pensioenregeling van het Fonds op basis van de voorwaarden in het pensioenreglement. Het Fonds heeft geen leningen verstrekt aan de (voormalige) leden van het Bestuur. Ook heeft het Fonds geen vorderingen op de (voormalige) leden van het Bestuur.

Overige transacties met verbonden partijen

Het Fonds heeft een uitvoeringsovereenkomst afgesloten met de Werkgever ten aanzien van de uitvoering van het pensioenreglement. In de uitvoeringsovereenkomst worden o.a. de volgende zaken geregeld:

- Premievaststelling en betaling;
- Verstrekking informatie en gegevens;
- Toeslagverlening;
- Vaststelling en wijziging pensioenreglementen;
- Verplichtingen jegens leden van het Bestuur en andere organen.

Daarnaast heeft het Fonds een overeenkomst gesloten met de Werkgever omtrent de doorbelasting van kosten voor personeel, huisvesting, automatisering, e.d.

16 Premiebijdragen van Werkgever en werknemers

De premiebijdragen van Werkgever en werknemers bedragen in totaal 0% (2018: 0%) van de pensioengevende salarissom. De kostendekkende en gedempte kostendekkende premies zijn als volgt:

	2019	2018
	EUR	EUR
Kostendekkende premie	1.760.968	1.416.414
Gedempte kostendekkende premie	818.765	741.198

De samenstelling van de kostendekkende en gedempte kostendekkende premies is als volgt:

	Kostendekkende premie		Gedempte premie	
	2019	2018	2019	2018
	EUR	EUR	EUR	EUR
Comingservice	616.263	561.462	280.247	266.684
Backservice	461.678	278.600	169.897	131.750
Opslag toekomstige uitvoeringskosten	64.677	50.404	27.009	23.906
Koopsom overlijdensrisico	35.886	35.402	30.850	29.659
Opslag arbeidsongeschiktheidsrisico	63.068	62.885	53.278	54.112
	1.241.572	988.753	561.281	506.111
Opslag in stand houden vereist eigen vermogen	478.005	394.512	216.093	201.938
Kostenopslag	41.391	33.149	41.391	33.149
	1.760.968	1.416.414	818.765	741.198

De gedempte kostendekkende premie is gelijk aan de krachtens artikel 128 van de Pensioenwet bepaalde kostendekkende premie, berekend op basis van een gedempte rekenrente van 4%.

17 Aantal personeelsleden

Bij het Fonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van de Werkgever (**Fondsmedewerkers**). De hieraan verbonden kosten bedragen EUR 179.836 (2018: EUR 176.865) en zijn voor rekening van het Fonds.

18 Beloningen bestuurders en leden Verantwoordingsorgaan

De leden van het Bestuur ontvangen geen bezoldiging.

De leden namens de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan ontvangen een jaarlijks vacatiegeld en een vergoeding van de reis- en verblijfkosten.

In 2019 bedroegen de hiermee gemoeide kosten EUR 1.500 (2018: EUR 1.757). De overige leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangen geen vacatiegeld of vergoeding.

19 Gebeurtenissen na balansdatum

De omstandigheden rond COVID-19 kunnen mogelijk invloed hebben op de processen bij en op het vermogen van het Fonds.

Bestuur en Directie hebben in een vroeg stadium de eerder geïdentificeerde maatregelen ingeval van een crisis opnieuw beschouwd en specifiek naar scenario's gekeken met betrekking tot de financiële en operationele risico's.

Het Fonds heeft diverse maatregelen getroffen om zo goed mogelijk met deze onzekerheden om te gaan. De belangrijkste maatregelen zijn langs de volgende lijnen genomen:

- **Fondsmedewerkers en fondsleden**
Het Fonds en de Werkgever hebben voor hun kantoorlocatie maatregelen genomen om de veiligheid van Fondsmedewerkers zoveel mogelijk te waarborgen, waarbij het doel is verdere besmetting tegen te gaan. Iedereen kan vanuit huis werken en het werken op kantoor wordt tot een minimum beperkt. Op 1 april 2020 zou een reünie plaatsvinden voor de pensioengerechtigden. Deze reünie is begin maart 2020 vooralsnog uitgesteld tot november 2020.
- **Dienstverleners**
Het Fonds heeft navraag gedaan bij de dienstverleners van het Fonds naar hun continuïteitsplannen en deze beoordeeld. Tot nu toe hebben de dienstverleners hun activiteiten voor het Fonds op een gelijk niveau als voorheen uitgevoerd.
- **Liquiditeit**
Het Fonds heeft haar liquiditeitspositie beoordeeld. Door het 15- jarige cashflowbeleid (zie voor een toelichting punt 4.1 van het bestuursverslag) beschikt het Fonds over voldoende liquiditeit om aan haar uitkeringsverplichtingen te voldoen en haar kosten te betalen.
- **Vermogen**
De negatieve waardeontwikkelingen van de beleggingsportefeuille en de invloed daarvan op de dekkingsgraad worden nauwlettend gevolgd. De tabel op bladzijde 27 van het bestuursverslag geeft een goede indicatie van de ontwikkeling van de dekkingsgraad.
- **Continue monitoring**
Op frequente basis heeft de Directie overleg over de impact en informeert

regelmatig het Bestuur. Waar nodig zal het Bestuur additionele maatregelen treffen.

Hoe de economie en de financiële markten zich verder gaan ontwikkelen is behoorlijk onzeker op dit moment. Echter de voorbereidingen, de werking van deze maatregelen tot nu toe en de goede financiële positie van het Fonds, geven ons vertrouwen voor de toekomst.

Rotterdam, 9 juni 2020

A.S. Vink

S.E. Eisma

R.L. de Visser

T.M. Lodder

Overige gegevens

Resultaatbestemming

Vooruitlopend op het bestuursbesluit conform artikel 4.8 van de statuten van het Fonds is het resultaat over het boekjaar 2019 toegevoegd aan de Overige reserves.

Vaststelling

Het Bestuur van Stichting Pensioenfonds HAL heeft de jaarrekening 2019 vastgesteld in de vergadering van 9 juni 2020.

Financiële overeenkomst met Werkgever

Tussen de Werkgever en het Fonds is een uitvoeringsovereenkomst gesloten. Met betrekking tot de premiebetaling is hierin het volgende overeengekomen:

- De Werkgever betaalt de kostendekkende premie, berekend op basis van een gedempte rekenrente van 4%.
- Indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in een mechanisme van premiekorting.
- Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan het op basis van artikel 132 van de Pensioenwet berekende vereist eigen vermogen voorziet de overeenkomst in extra premiestortingen door de Werkgever.
- De Werkgever is bevoegd de feitelijk af te dragen premie te maximeren op 30% van de (gemaximeerde) pensioengevende salarissom van de deelnemers aan de pensioenregeling.

Verslag van het Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur dient verantwoording af te leggen aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het beleid is uitgevoerd en over de naleving van de Code Pensioenfondsen.

Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid om een oordeel te geven over (i) het handelen van het Bestuur aan de hand van het bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van de Visitatiecommissie, (ii) het door het Bestuur uitgevoerde beleid en (iii) beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben.

Een afvaardiging van het Verantwoordingsorgaan heeft in de loop van 2019 regelmatig overlegd met de Directie en/of leden van het Bestuur; zie paragraaf 2.3 van het bestuursverslag. Voorts heeft het Verantwoordingsorgaan onder meer over de daar genoemde onderwerpen advies aan het Bestuur gegeven, indien en voor zover door de wet of de statuten van het Fonds vereist.

Voor een overzicht van de overige activiteiten van het Verantwoordingsorgaan in 2019, wordt verwezen naar paragraaf 2.3 van het bestuursverslag.

Bij het Fonds fungeert een Visitatiecommissie als het in de statuten en reglementen van het Fonds bedoelde intern toezichtorgaan; zie paragraaf 2.4 van het bestuursverslag. In 2019 heeft de Visitatiecommissie een nieuwe visitatieronde uitgevoerd. Verder heeft (een vertegenwoordiging van) het Verantwoordingsorgaan in september 2019 met de Visitatiecommissie gesproken. Tenslotte heeft het Verantwoordingsorgaan kennisgenomen van het verslag van de Visitatiecommissie d.d. 10 december 2019 en de daarin opgenomen bevindingen, alsmede de reactie van het Bestuur daarop (e.e.a. is hierna in dit jaarverslag opgenomen op blz. 66 en verder). Het Verantwoordingsorgaan kan zich in hierin vinden.

Het Bestuur heeft aan het Verantwoordingsorgaan het concept jaarverslag 2019 en de daarin opgenomen jaarrekening 2019 en het daarin opgenomen bestuursverslag doen toekomen. Het Verantwoordingsorgaan is door het Bestuur in de gelegenheid gesteld daarop te reageren en het Verantwoordingsorgaan heeft dat inderdaad gedaan. Enkele voorbereidende (telefonische) gesprekken tussen (een afvaardiging van) het Verantwoordingsorgaan en de Directie hebben in het voorjaar van 2020 plaatsgevonden, waarbij ook de concepten van het Accountantsverslag 2019, het Actuarieel Rapport 2019 en het Certificeringsrapport 2019 aan de orde zijn geweest. Vervolgens heeft het Bestuur in een gezamenlijke vergadering met het Verantwoordingsorgaan op 9 juni 2020 het in 2019 uitgevoerde beleid nader toegelicht. Voor zover het Verantwoordingsorgaan nog vragen met betrekking tot deze mondelinge presentatie en de verstrekte stukken had, zijn deze vragen tijdens de vergadering van 9 juni 2020 beantwoord; hiervan wordt verslag gedaan in de notulen van deze vergadering.

Op grond van het voorgaande, en op grond van de door het Bestuur en de Directie aan het Verantwoordingsorgaan verstrekte informatie en stukken, meer in het bijzonder het voornoemde verslag van de Visitatiecommissie en de concepten van het Accountantsverslag 2019, het Actuarieel Rapport 2019 en het Certificeringsrapport 2019, komt het Verantwoordingsorgaan tot het volgende oordeel. Het Bestuur heeft in 2019 in overeenstemming met de statuten en reglementen gehandeld.

Het Bestuur heeft in 2019 een consistent beleid gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen evenwichtig zijn behartigd.

Het Bestuur heeft in 2019 gefundeerde beleidskeuzes voor de toekomst gemaakt.

Verder heeft het Verantwoordingsorgaan kennisgenomen van de verantwoording van het Bestuur over de naleving van de Code Pensioenfondsen (zie paragraaf 2.9 van het bestuursverslag) en het oordeel van de Visitatiecommissie daarover in het voornoemde verslag van de Visitatiecommissie.

Reactie Bestuur

Het Bestuur heeft kennisgenomen van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan en dankt het Verantwoordingsorgaan voor de waardering van het bestuursbeleid over 2019.

Verslag van de Visitatiecommissie

Verantwoording van de Visitatiecommissie 2019

Het bestuur heeft intern toezicht bij het Fonds ingericht in de vorm van een visitatie. De Visitatiecommissie (**VC**) heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het Bestuur en de algemene gang van zaken in het Fonds. De VC beoordeelt daarbij in elk geval de risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het Bestuur en staat het Bestuur met raad terzijde.

De VC vormt zich tevens een oordeel over de manier waarop het Fonds uitvoering geeft aan de Code Pensioenfondsen.

De VC brengt jaarlijks een verslag van haar bevindingen uit aan het Bestuur.

De VC legt over haar werkwijze en bevindingen verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan (**VO**) en in het jaarverslag van het Fonds.

De VC verricht haar taken met inachtneming van de VITP-Toezichtcode. Deze Toezichtcode vormt tevens het normenkader waaraan de VC haar bevindingen bij het Fonds toetst.

Voor de visitatie 2019 heeft het bestuur, na advies van het VO, de heer mr. T.J.M. Roos benoemd tot opvolger van de heer mr. J.P.W. Klopper. De aandachtsgebieden van Tom Roos zijn governance en communicatie. De VC bestaat verder uit mevrouw A. Gram CFA (benoemd per 2015 en herbenoemd per 2018) en de heer drs. E.R. Capitain RA (benoemd per 2018). Het aandachtsgebied van Anne Gram is beleggingsbeleid en de aandachtsgebieden van Erwin Capitain zijn risicomangement, uitvoering en uitbesteding. De VC heeft uit haar midden Anne Gram als voorzitter benoemd.

De VC-leden hebben een benoemingstermijn van 2 danwel 3 jaar met mogelijkheid tot herbenoeming. De VC streeft een effectief rotatieschema na.

De VC heeft via de portal van het Fonds toegang gekregen tot alle relevante documenten, verslagen en correspondentie en deze bestudeerd.

De VC heeft vervolgens (afzonderlijke) gesprekken gevoerd met de leden van het Bestuur en de Directie.

De VC heeft ook een gesprek gevoerd met een delegatie van het VO en tevens gesprekken gevoerd met de accountant en de certificerend actuaris van het Fonds.

De VC heeft ook de opvolging van haar aanbevelingen 2018 beoordeeld.

Naar de mening van zowel VC als het bestuur van het Fonds zijn in deze visitatie alle relevante thema's besproken. Mocht achteraf blijken dat er door nieuwe informatie en/of documentatie, die niet bekend was bij de VC, andere conclusies getrokken hadden moeten worden, dan draagt de VC daar geen verantwoordelijkheid voor.

De VC draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van de Directie, het Bestuur, het VO, de controlerend accountant, de certificerend actuaris en de toezichthouders.

De VC dankt de Directie, het Bestuur en het VO voor de positieve en open medewerking.

Hieronder vindt u de belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen per thema.

Algehele conclusie

Het Fonds wordt gekenmerkt door een goed doordachte en zeer eenvoudige opzet, een solide uitvoering en een sterke kapitalisatie. Directie en Bestuur leiden, ieder vanuit hun eigen rol, het Fonds op een deskundige en toegewijde manier. Het Bestuur functioneert goed en is in control. Cultuur en gedrag kenmerken zich door open verhoudingen, professionaliteit en zakelijkheid. Door de manier waarop het Fonds is opgezet, is ook de risicobeheersing relatief lean en mean.

Evaluatie en opvolging vorige visitatie

Het Bestuur gaat serieus om met de aanbevelingen van de VC.

Risicomanagement financieel en niet-financieel

Het Fonds heeft voldoende aandacht voor een adequaat risicomanagement en heeft risicobeheersing verankerd in de besluitvorming en in de uitvoering van de processen.

Governance en evenwichtige belangenafweging

Het Bestuur en de Directie doen de goede dingen en doen de dingen goed, zijn voldoende deskundig, evenwichtig qua samenstelling en gecommiteerd aan de bestuurlijke taken en verantwoordelijkheden. Er zijn goede checks- en balances in het Bestuur en de Directie. Er is een open cultuur met een zakelijke en professionele-kritische insteek.

Het Bestuur en de Directie hebben voldoende aandacht voor de toekomstbestendigheid van het Fonds. Het Fonds onderhoudt uitstekende relaties met de stakeholders. Er is hierdoor bij de stakeholders veel draagvlak voor het door het Fonds gevoerde beleid en voor de continuering van de huidige opzet van het Fonds.

Het Bestuur en de Directie zijn zich goed bewust van de uiteenlopende belangen bij de subcategorieën deelnemers. Bij de besluitvorming, waaronder die over onverplichte indexatie en onverplichte gratificatie, worden de belangen evenwichtig afgewogen.

Het Bestuur besteedt voldoende aandacht aan de Code Pensioenfondsen.

Beleggingsbeleid: beleid, uitvoering en monitoring

Voor de investering in Watermark is een specifieke benchmark ontwikkeld ten behoeve van het kunnen doen van gedegen analyses van de performance van de onderliggende portefeuille. Dit is een belangrijke verbetering.

Het Bestuur heeft o.b.v. een grondige analyse besloten het vermogensbeheer bij Watermark te continueren, maar wel de weging daarvan in de aandelenportefeuille terug te brengen van ca. 60% naar ca. 50%. Dit is nog altijd een hoge concentratie voor één specifieke beleggingsportefeuille en tegenpartij.

De VC stelt vast dat deze besluitvorming op basis van een zeer grondige analyse heeft plaatsgevonden en zorgvuldig en weloverwogen is geweest. De gemaakte keuzes passen ook goed bij de investment beliefs van het Fonds en bij de lange termijn oriëntatie van het Fonds waar keuzes voor de lange termijn worden gemaakt, waaronder de keuze van samenwerkingsverbanden en uitbestedingspartijen. De VC vraagt bestuurlijke aandacht voor continue monitoring van de risico's als gevolg van de concentratie en kwetsbaarheden die de keuze voor continuering van de samenwerking met Watermark met zich meebrengen.

Het Fonds heeft in 2019 onderzocht hoe invulling te geven aan maatschappelijk verantwoord beleggen. Er is voor de passieve portefeuille een ESG-benchmark gekozen en de actieve manager integreert ESG afwegingen in het aandelselectieproces.

Uitvoering en uitbesteding

Het Fonds heeft de interne organisatie goed op orde. De eenvoudige opzet van het Fonds leidt ook tot eenvoud in de uitvoering. Er is een adequate en solide documentatie van het fondsbeleid en de fondsprocessen.

Communicatiebeleid

Het communicatiebeleid van het Fonds is doelgericht en effectief. De communicatie met de deelnemers is vooral gericht op directe contacten. De opkomst bij bijeenkomsten is zeer hoog.

De visitatiecommissie

Rotterdam

10 december 2019

Anne Gram (voorzitter)

Erwin Capitain

Tom Roos

Reactie Bestuur

Het Bestuur heeft in haar vergadering van 10 december 2019 met instemming kennis genomen van het oordeel van de Visitatiecommissie.

Het Bestuur kan zich vinden in de belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen van de Visitatiecommissie.

Het Bestuur bedankt de leden van de Visitatiecommissie voor de kritische en onafhankelijke wijze waarop zij hun onderzoek hebben uitgevoerd en voor de bijdrage die zij hebben geleverd aan de verdere ontwikkeling van de organisatie en besturing van het Fonds.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds HAL te Rotterdam is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HAL, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 563.895. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 37.593 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- De technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangevane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds HAL is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangevane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening goed. Daarbij is in aanmerking genomen dat binnen het pensioenfonds de pensioenaanspraken en -rechten niet doelgericht worden aangepast.

Feitelijk is de vermogenspositie zeer goed te noemen, omdat het fonds naar verwachting ook in toekomstige jaren de pensioenverplichtingen kan nakomen zonder dat een premiebijdrage van de Werkgever benodigd is.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van COVID-19, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Apeldoorn, 9 juni 2020

R. Kruijff AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Verklaring over de jaarrekening 2019

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds HAL ('de stichting') een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2019 en van het saldo van baten en lasten over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarrapport opgenomen jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds HAL te Rotterdam gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2019;
- de staat van baten en lasten over 2019; en
- de toelichting met de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HAL zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Benadrukking van de onzekerheid in verband met de effecten van COVID-19

Wij wijzen op de toelichting in punt 6 van het verslag van het bestuur (vooruitzichten) en de gebeurtenissen na balansdatum van de jaarrekening waarin het bestuur de mogelijke invloed en gevolgen van COVID-19 alsmede de genomen en geplande maatregelen om met deze gebeurtenissen en omstandigheden om te gaan heeft beschreven. In deze toelichting is ook beschreven dat er nog steeds onzekerheden bestaan en dat het daarom

op dit moment redelijkerwijs niet goed mogelijk is om de toekomstige effecten in te schatten. Ons oordeel is niet aangepast met betrekking tot de aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarrapport opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarrapport andere informatie, die bestaat uit:

- algemene gegevens;
- het bestuursverslag; en
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag van het bestuur en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze doelstellingen zijn een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen over de vraag of de jaarrekening als geheel geen afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of van fouten en een controleverklaring uit te brengen waarin ons oordeel is opgenomen. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen van materieel belang ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Ook op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de

controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring.
Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Amsterdam, 9 juni 2020
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

drs. H.C. van der Rijst RA